ÜÇ AYLIK JURNAL
SAYI: 68/2017

SABAA YILDIZI

GAGAUZİYA – AVTONOM BÖLGESİ

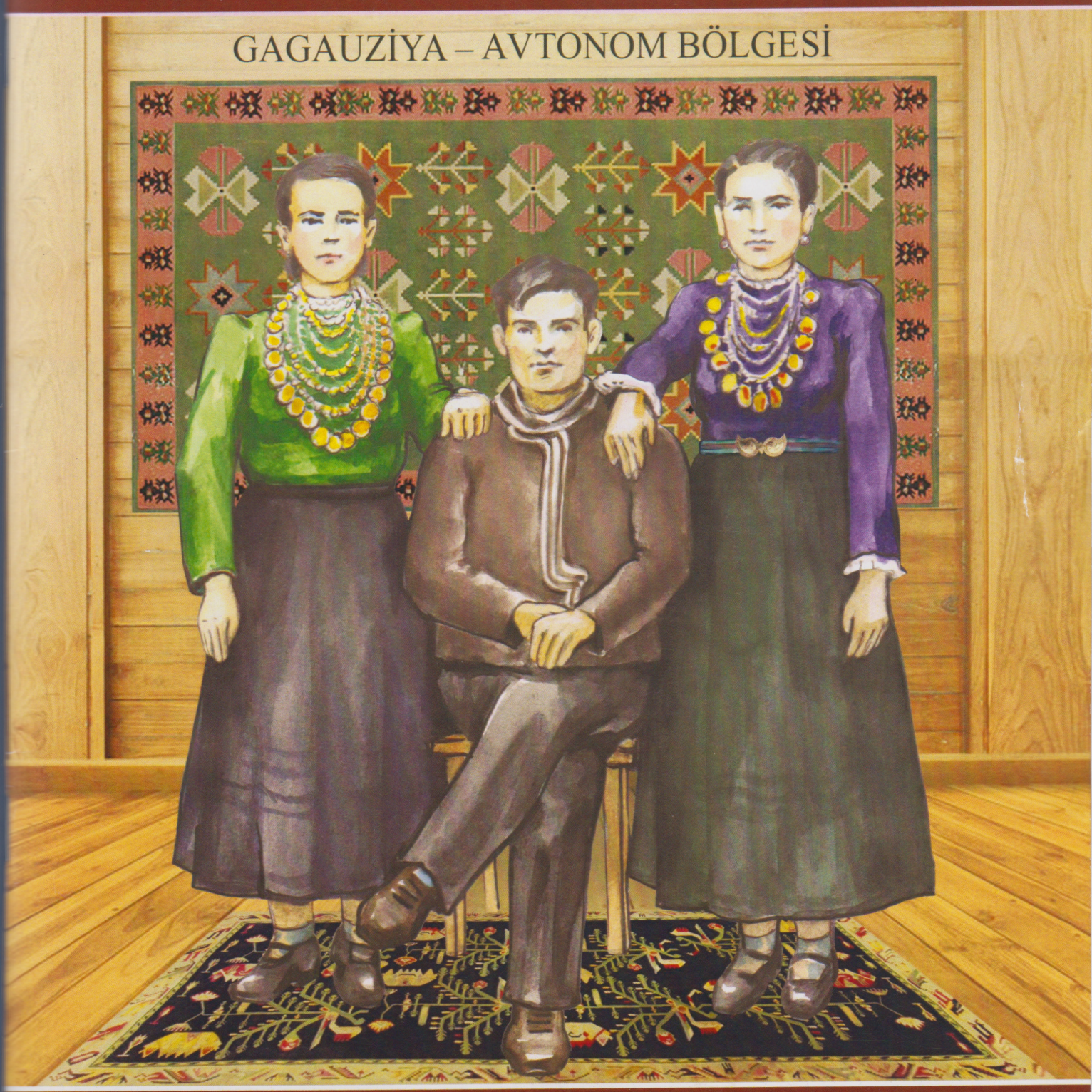

ETNİK BİLİMİ – KULTURA – TARİH

Jurnalın kurucusu
Gagauziyanın Bakannık komiteti

SABAA YILDIZI

Sayı: 68/2017

Baş redaktor:
Stepan BULGAR

Dil tarafından sorumnu:
Petri ÇEBOTAR

REDAKŢİON KOLEGİYASI:
S.Bulgar, P.Çebotar, Alla Büük

Kapakta toplu foto:
GAGAUZ GENÇLERİ MİLLİ
RUBALARINNAN 20-Cİ Y. XX-Cİ A.

Adres:
Gagauziya Avtonom Bölgesi,
Komrat
Lenin s. 159
e-mail: bulg2004@mail.ru

İÇİNDEKİLÄR

Evdokiya SOROÇANU (POPOVİÇ) 2
GAGAUZLARIN KALENDAR ADETLERİ 3

GAGAUZLARIN İSTORİYASI FOTOLARDA . 26

Valentina BUJİLOVA
GÜL 28
ANATAR CENNETÄ 29
YALPAK VATANIM 29
YOLCULUK 30
ÖZLEMÄK 31
TAMANNAA 32
RESİM 32
KÜÜYÜM BENİM 32
YALPUG KENARI 33
Çİİ DAMNACII 33
HEDERLEZ SABAASI KURÇUDA 34
KİYAT 35
İLKYAZDAN KALDI PEK AZICIK 36
ALTINCIKLAR 36
SESLENİNİZ: NEYİ YAAMUR ÇALÊR... 36
GÜZ PEETÇİLERİ 37
SABAALEN ERKEN 37
MAGIYALI ŞAFK 38
NEKADAR AZ CANA LÄÄZIM... 38
ÇİÇEKLÄR - ÖRNEK İNSANNARA 39
AÇAN HEDERLEZ TOPRAA GELER... 39
BÖLÄ GÜZ YAVAŞ BİTER... 40
TABİAT 40
GÜNEŞ 41
ERGİVAN DALCAAZI 41
GÜZ 42

Anna BOEVA
ADAMNIK 43
KÜÇÜKLÜÜM 48

İvan MİLEV 54

GAGAUZLARIN İSTORİYASI FOTOLARDA . 58

Aleksandra KRİSTOVA 60
FASIL OKUMAK 61
BİYAZ TARLA 62
ADETÇÄ GAGAUZ KAURMASI 63

Evdokiya SOROÇANU (POPOVİÇ)

Filologiya bilgilerindä doktor, Moldova Devlet Universitetindä doţent, Kultura Mirası İnstitutu "Gagauz etnologiya" bölümündä (Moldova Bilim Akademiyası) üüsek bilim zaametcisi.

Duudu Valkaneş kasabasında. Başardı Bulgariyada Kliment Ohridski adına Sofiya Universitetini (bulgar filologiyası) hem Kişinöv Devlet Universitetini (rus filologiyası).

1995 y. Slav hem Balkan Aaraştırmaları İnstitutunda (Rusiya Bilim Akademiyası) kazandı disertaţiyayı "Bulgar kalendar adetlerinin terminologiyası gagauz terminologiyasınnan karşılaştırmada (Besarabiyadakı bulgar hem gagauz dialektleri materiallarına görä)". Yazdı 80-dän zeedä aaraştırma hem bilim statyası, angıları basıldı diil sade Moldovada, ama başka devletlerdä dä – Rusiyada, Bulgariyada, Turkiyada, Kazahstanda, Poloniyada. Aaraştırmaların tematikası cok ceşitli: "Besarabiyadakı bulgar hem gagauz kalendar adetlerinin terminologiyası", "Gagauz kalendar adetlerinin simvolikası", "Gagauz, bulgar hem moldovan kalendar adetlerindä balkan elementleri", "Gagauz dilinin kökeni hem gramatika yapısı", "Gagauz dilinin dialektleri", "Gagauz dilindä lingvistika terminologiyasının kurulması hem gelişmesi", "Gagauzlarda düün adetlerinin terminneri hem simvol maanaları", "Gagauzların düün kolaçları", "Gagauz, bulgar hem romın folklorunda Nastradin Hoca fıkraları" h. b. Faydalı sözlukleri hazırladı: "Lingvistika terminneri danışma sözlüü: gagauzça-rusça-romınca/Русско-гагаузско-румынский словарь-справочник лингвистических терминов/Dicţionar-indrumar de termeni lingvistici: roman-rus-găgăuz (ortak avtor: dr. T. Şarşov); Речник на българската лингвистична терминология с руски и румънски съответствия/Русско-болгарско-румынский словарь-справочник лингвистических терминов/Dicţionar-indreptar de termeni lingvistici roman-rus-bulgar (ortak avtorlar: dr. Paslari M., dr. T. Şarşov).

Evdokiya SOROÇANU,
doţ, dr. Moldova Bilim Akademiyasında

GAGAUZLARIN KALENDAR ADETLERİ

KIŞ YORTULARI

Gagauzlarda sayılêr, ani kış çekeder Ay Dimitri günündän, Kasımdan sora, açan biterlär çiftçilik işleri: kırlardan toplanmış bereket, güzlüklerin ekilmesi bitmiş, koyun sürüleri kışlıklara kapanmış, çobannarlan ödeşilmiş.

İlk kış yortusu: ***Ay Andrey, Andrey*** (30.11/13.12) – Kong., Valk., Çeşm.; ***Andrey günü*** – Kirs., Baur., Beşg., Cal. Onun adet sıralarının maanasında var fena kuvetlerä karşı korunmak magiyası. Bu gündä herbir ayledä yaparmışlar ritual imeesi (***koliva***) – yıl olsun bereketli deyni, booday evdän çıkarmarmışlar – ev işleri islää gitsin (Kong.,Kotl.).

Kimi erlerdä, günnükleyip booday hem papşoy tenesi, verärmişlär onnarı ev kuşlarına (Valk., Baur.). Bu gündä ayırı önem verilärmiş sarmısaa. İnanılarmış, ani o var nasıl korusun insanı hem hayvannarı hastalıklardan hem fena kuvetlerdän. Bu neetlän insannar sarmısaklarmışlar annılarını, ellerini, pençereleri, kapularda, tokatlarda sarmısaklan yazarmışlar stavroz – ani evdän yırak koolamaa satanayı (Kirs.), şeytannarı ("şeytan evdän yırak olsun, içeri girmesin") – Baur. Hep bu neetlän Kirsovada evin eşiinä avşamdan saçarmışlar darı. İnanarmışlar, ani satana sabaaya kadar etiştirämeyecek tenä-tenä toplamaa darıyı da ev içinä girämeyecek.

Ay Andreyä karşı bir kızın evindä toplanarmışlar gençlär "***sarmısak*** (***usturoy*** – rom.) ***beklemää***" adetini tamannamaa deyni, onuştan bu geceyä denilärmiş ***Sarmısak gecesi*** – Çeşm. Herbir kız getirärmiş bir baş sarmısak, koyarmış onu çanaa, angısını "beklärmişlär" yaşlı karılar (Kong., Kotl., Çeşm.). Valkaneştä kızlar dizärmişlär sarmısaa lampanın şişesinä, o lampa lääzımmış yansın bütün gecä adet sofrasının üstündä. Sofraya kızlar getirärmişlär un, fasülä, papşoy, mercimek, kartofi, turşu laana hem başka imäk. Büüklär yaparmışlar adet ekmeeni (***çörek***), mancaları, gençlär dä bu vakıt şennenärmişlär. Kongaz küüyündä adet sofrasına taa oturmadıynan kızlar yaparmışlar ***perdänka***, onnar orada gergef işlärmişlär, örärmişlär, yapaa didärmişlär, yapaa işlärmilär. Adet sofrasına oturarmışlar hepsi gençlär: kızlar da, çocuklar da. Beşgöz küüyündä sofraya oturarmışlar sade karılar hem kızlar. Kızlar yortudan alarmışlar evä "beklenilmiş" sarmısaa, ekärmişlär onu bir çiçek çerepinä da çıktıına görä bakarmışlar, nesoy kısmet bekleer onnarı (Beşg.). Bu yortuda sarmısaklan varmış türlü fal çekmekleri. Deyelim, Kongazda, Çeşmäküüdä kızlar koyarmışlar bir filcan suya birkaç sarmısak dişi, herbir diş nışannıymış belli çocaa, sabaalen dä bakarmışlar, büümüş mü eşil filiz – filiz salverän sarmısak dişi gösterärmiş, angı çocaa kız evlenecek.

Kırım ayında çok adet hem adet sıraları var. Gagauz küülerindä hererdä tutarmışlar Ay Varvara yortusunu (04.12/17.12): ***Ay Varvara, Varvara*** – Kong., Valk., Beşg.; ***Varvara günü*** – Kaz., Çad., Kirs., Tom., Baur., Kotl.; ***Ay Varvara günü*** – Valk., Kong.; ***Sveti Varvara***

– Valk., Kotl. O günü çorbacıykalar pişirärmişlär adet çörää, onun üstünü ballarmışlar da üleştirärmişlär komuşulara, senselelerinä uşakların saalıı için – hastalanmasınnar kızamaklan hem çıkarmasınnar çiçek (***ballı çörek*** – Valk., Çeşm.; ***ballı pita*** – Kong., Kirs., Tom., Kaz., Baur., Kotl.). Pitayı yaparmışlar çörek hamurundan – aniki hastalık geçsin taa çabuk hem kolay (Valk., Kirs., Kong., Tom.); onu saplarmışlar furkuliţaylan, nicä hamurlu ekmää, aniki uşaan tenindä kalmasın çiçek izi. Hep bunun için o günü yasakmış kullanmaa iinä, sivri hem keskin iş (Kong.). Gagauzların aklında kalmış bir legenda, ki pitayı lääzımmış ballamaa, ani anmaa Ay Varvarayı, angısının bobası kesmiş kızının kafasını deyni hristiyannıı kabletmiş (Beşg.). Halk inanışlarına görä, Ay Varvara yardım eder korumaa uşakları hastalıklardan. Ona hatır gütmää deyni, çorbacıykalar koyarmışlar pitayı ev saçaanın altına.

Ay Varvara gününnän sıkı baalı onun ardına gidän iki yortu – Ay Sava günü hem Ay Nikola günü. Hererdä bu günnär sayılarmışlar yortu günneri hem bu günnerdä iş yapılmazmış – yasakmış giisileri yıkamaa, kireçlemää, suamaa.

Ay Nikola günü (06.12/19.12): ***Ay Nikola*** – Valk., Kong., Çeşm.; ***Nikola*** –Valk., Kong., Tom.; ***Nükola günü*** – Kong.; ***Nikul günü*** – Kirs.; ***Ay Nükola günü*** – Valk.; ***Sveti Nikulay, Nikulay günü*** – Çad., Baur., Beşal., Kirs.; ***Sveti Nikulay günü*** – Baur. gagauzlarda tutulêr nicä bir adam yortusu. Adamnar toplanarmışlar onnarda, kimin adıymış Nikola, da şamataylan kirazlanarmışlar (Kong., Valk., Çeşm., Tom., Kaz.). Herbir evdä o günü adetä görä yaparmışlar balık imekleri: ***balık paçası, balık bulgurlan***. Bu imeklär sayılarmış Ay Nikolaya kurban – **balık kurbanı**. Ay Nikolaya karşı Valkaneştä evelki vakıtta delikannı çocuklar, giiyinip karı rubasına hem bulaştırıp suratlarını kurumnan, gezärmişlär evdän-evä. Girip kapu önünä, urarmışlar pençereyä hem çalarmışlar:

Hay, Kadınım, hay,
Geliriz, ölürüz,
Bela başınıza oluruz...

Valkaneş,1986 y., Köse Elena, 68 yaşında.

Onnarı çaararmışlar içeri, ikram edärmişlär şarap. Karı rubasına giiyimni çocukların evä gelmesi sayılarmış ii bir nışan, ***Kadın gecesi*** dä sayılarmış kısmetli. Halkta var bir söleyiş: "Aman, mari, ne kısmetliymiş bu insan, sansın Kadın gecesi duumuş".

Kış yortuları arasında meraklı hem önemni ***İgnat günü*** (20.12/02.01) – ***İgnajden*** – Kong., Valk., Çad., Baur., Cal., Tom., Çeşm.; ***İgnajdi günü*** – Valk., Çeşm.; ***İgnajden günü*** – Kong., Beşal., Baur., Tom., Kaz.; ***İgnat günü*** (Kirs.); ***Tauk yortusu*** – Valk., Beşal., Kotl., Kaz.; ***Taukların günü*** – Baur.; ***Domuzların günü*** – Beşg., Tom. O sıkı baalı öbür kış yortularına – Koladaya, Eni Yıla, Yordan gününä. İgnajdendän başlêêr hazırlanmak Kolada yortularına: adetçä Kolada domuzunu kesmäk, koladacılar başını seçmäk, annaşmak, angı Kolada sürüsü angı maaledä gezecek, Kolada türkülerini üürenmäk h. b. Yortunun maanası açêr onun çiftçilik temelini. Bu gündä yapılan adetlär hem adet ritualları taşıyêrlar paklanmak hem korunmak funkţiyasını, onnar doorulu saalamaa ev kuşlarının hem hayvannarının zeedelenmesini. Halk inanışlarına görä, İgnajden – kuşçuluk yortusudur, bu günün adet rituallarının maanası – ilerletmää ev kuşlarının

tamızlını. Halkta İgnat gününä çok erdä deerlär ***Tauk yortusu*** (Valk., Beşal., Kotl., Kaz.), ***Taukların günü*** – Baur. İgnat günündä önemni er kaplêêr ekmek imäk, sofraya toplanêr bütün aylä (İgnajden gününün ekmek imeesinin yazdırmasını bakın aşaada). Herbir evdä o günü patladarmışlar papşoy (kauk, mısır) da verärmişlär komuşu uşaklara.

Herbir küüdä varmış *ilk musaafir günü.* O ilk geleni – ***kloçkayı*** (***poleznik*** – Kong.) karşılarmışlar laflarlan: "Mari, sän kloçka, ya otur köşedä, da bizim dä kloçka islää piliçleri çıkarsın" (Kong.). Musaafiri oturdarmışlar kapu ardında köşeyä saman üstünä. O oturarmış, kıvradıp altına ayaklarını, sansın kloçka yımırtalarda (imitaţiya magiyası). Elinä verärmişlär bir çanak ikramnan: kaurulmuş papşoy (kauk), fasülä, kabaklı pidä, kiraz edärmişlär şarap (Kong.). Valkaneştä ilk musaafir getirärmiş booday. Girdiynän içeri, o saçarmış onu erä, seslän dä çaararmış taukları, sansın tauk doyurêr. Sora musaafiri oturdarmışlar sofraya da bol-bol ikram edärmişlär. İlk musaafiri kimi kerä maasuz avşamdan çaararmışlar, eer bıldır onun gelişi getirdiysä evä kısmet hem bolluk. Sayılarmış, ani evä ilk gelän karıysa, piliçlär olacek tauk, adamsa – taa çok olacek horoz. Gagauzlarda ilk musaafir sayılarmış yabancı insan: ya razgelä birisi, ya maasuz çaarılmış.

İgnajden günündä hiç olmazmış iş yapmaa. Hepsi, haliz karılar, savaşarmışlar işlämemää, ani başına bela gelmesin. Varmış başka yasaklamalar da: verilmärmiş ödünç para hem bişey çıkarılmazmış içerdän, aniki tauklar gezmesinnär aalemin aullarında hem islää yımırtlasınnar; sayılarmış, ani diil islää musaafir gitmää – "çıkarmamaa auldan" bereketi deyni.

Bu günnän baalı türlü inanışlar hem fal çekmeklär: domuzun çenesindän bir kemii sıbıtmarmışlar, inanarak, ani onunnan var nasıl ilaçlamaa şişleri (ilaçlamak magiyası) – Kaz.; Kolada domuzunun dalaandan annarmışlar, nicä hava olacek eni yılda – Kong., Valk., Kaz.

Kış kalendar yortularının en önemni vakıdı Kolada karşısından Ay Yordana kadar. Hererdä bu günnär sayılarmışlar yortu günneri, iş yapılmarmış. Kolada hem Eni Yıl adet sıralarının çoyu uyêrlar, onuştan, yakışıklı olsun deyni, belli edecez bu yortuların temel komponentlerini: **1. Adet sofrası; 2. Adetçä evdän-evä gezmäk; 3. Fal çekmeklär.**

1. ADET SOFRASI

Adet sofrasının magiya maanası baalı hep o funkţiyaya, nicä dä başka kalendar adetlerinin funkţiyaları: kaavilemää aylenin selemetini, zeedelemää topraan hen hayvannarın bereketini. Kış yortuları vakıdında adet sofrası kurularmış üç kerä – İgnat gününä, Koladaya hem Eni Yıla karşı. Hepsi üçü dä sofralar günnüklenärmiş, kimi küülerdä günnüklenärmiş diil sade adet imekleri, ama hepsi evdeki kişilär dä, angıları toplanarmışlar avşam ekmeenä (Kong., Tom., Baur.). Bu işi taa sık yaparmış ayledä en ihtär adam.

İgnajden hem Kolada imekleri karşılaştırılarmışlar Eni Yıl imeklerinä: oruç imekleri hem yaalı. Adet mancalarını koyarmışlar alçak üç ayaklı sofraya. Çorbacıykalar savaşarmışlar koymaa sofraya hepsini, ne var evdä, sofrada lääzımmış olsun dokuz türlü imäk (Valk.). Mutlak lääzımmış olsun adet ekmää hem ***koliva*** – kaynadılmış

tatlı ilkyaz boodayı. Magiya maanası varmış o imeklerdä, angıları diilmişlär tek, ama angıların varmış çokluk kategoriyası: ceviz, baklalar (bakla, fasülä, mercimek h. b.). Halk inanışlarına görä, onnar lääzımmış zeedelesin bereketi, sayılêr, aylenin varlıını. Valkaneştä İgnajdendä boodaylan bir çanak içinä koyarmışlar bir filcan bal, yakarmışlar bir mum hem tenelär üstünä koyarmışlar okadar ceviz, kaç kişi var ayledä, herkezi tutarmış aklısında kendikisini. Yordan günündä cevizleri kırarmışlar, da kimin cevizi çıkarmış bozuk, onun için bu sayılarmış kötü nışan. O boodayı katarmışlar ekilecek toomnara, daadarmışlar evdeki kuşlara – aniki hastalanmasınnar. İmektän sora ev içindä yaştan en büük insan imeklärlän sofrayı hem sofranın altına döşedilmiş otlan bilä çekärmiş içerin bir köşesinä da brakarmış orada sabaaya kadar. Bu adet yapımı benzeer sofra sürümesinä, angısı biliner Üülen-Duu hem Üülen-Batı Bulgariyada (bak Вакарелски, 1935, 452) hem dä Üülen Serbiyada (Толстой, 1984, 15-16). Kazayak küüyündä günnüklemektän sora yaparmışlar ekmek kırmak ritualını. Aylä başı kırarmış başı üstündä kolacı – aniki yaza (ileriyä) başaklar dolu olsun. Kolacın bir parçasını daadarmışlar evdekilerinä, bir parçasını da brakarmışlar ertesi günä taukları doyurmaa. Booday hem papşoy tenelerinnän çanaa günnüklemektän sora kaldırarmışlar soba setinä – ekmeklär üüsek olsun deyni – da tutarmışlar Eni Yıla kadar. Hayvannarı hem kuşları adetçä doyurmak ritualında küülerä görä varmış ayırıntılar. Deyelim, Valkaneştä adet çörään bir parçasını iyärmişlär evdekileri, öbür payını da verärmişlär hayvannara, kolivayı da idirärmişlär kuşlara. Kongazda aylenin herbir kişisi kırarmış adet pitasından bir parça da koyarmış onu kolivaylan çanaa, sabaalen o çanaan içindekisini verärmişlär hayvannara hem kuşlara – zeedelensinnär deyni. Taukları doyurarmışlar erdä çizili bir çevredä (Kirs.) eki bir fıçı çemberindä (Kaz.), inanarak, ani bu çevrenin magiya kuvedi beterinä tauklar gezmeyeceklär yabancı aullarda.

Kolada gagauzlarda sayılêr aylä yortusu. Eski adetä görä, Koladaya karşı bütün aylä, yakın senselelär toplanarmışlar yortu sofrasına. Adet imekleri geneldä hep oymuş, nicä İgnat günündä. İnanarmışlar, ani sofrada imeklär bolsa, ozaman o yılın bereket tä olacek, hayvannar da zeedelenecek, ayledä dä selemet olacek.

Koladaya karşı genä kaynadarmışlar ***koliva*** hem çok adet kolacı yaparmışlar (pişirärmişlär). Funktiyalarına görä Kolada ekmekleri var üç türlü: 1) pomanalık, 2) yortu kolacı (***kansız kurban***), 3) koladacılara (büüklerä hem uşaklara) baaşlamaa deyni. İmekleri, kolaçları hem hepsini sofrada oturannarı günnüklän tütüdärmişlär. Allaha adlı kolacı (onun üzündä yazılıymış "Hristos") ev saabisi kırarmış parça-parça da daadarmış evdekilerinä. Kimä düşärmiş en büük parça – onu eni yılda beklärmiş büük kısmet (Kirs.). Kongazda Koladaya karşı karılar gidärmişlär mezarlaa, alarmışlar yanına pomana kolacı da verärmişlär onnarı insana, ikram edärmişlär şarap – raametli senselelerinin canı için.

Eni Yıl sofrası yaalıymış. Domuz etindän yaparmışlar türlü imeklär: paça, kaurma, çeşitli ev sucuu, katlet, sarma h. b. Koladacılar için pişirärmişlär kolaç, survakicilär için – ***kovrik, pitiçka*** (Kong.). Fırında pişirärmişlär ***pidä*** (***pita*** – Kotl., ***kıırma*** – Tom., Kaz., ***plaçinta*** – Cal., ***püsür pidesi*** – Çeşm.), kesärmişlär dä bakarmışlar, kimin nesoy uuru gidecek (bakın aşaada). Hererdä o üç sofrada kullanarmışlar sarmısak, suan (adetçä korunmak predmetleri), türlü ekin teneleri. İgnajdendän kalan booday hem papşoy tenelerinnän çanaa, angısını tutarmışlar üüsek bir erdä, bölärmişlär iki paya: birini verärmişlär tauklara, öbürünü dä katarmışlar ekmäk için hazırlanmış toomnara.

Varvara günü komuşulara daadarmışlar ballı çörek/ballı pita. Fotonun avtoru – O. Kulaksız.

Yortu sofrası. 2017.

2. EVDÄN-EVÄ GEZMÄK RİTUALLARI

A) KOLADA GEZMÄK

Eski vakıtlarda gaguzlarda Kolada gezmäk pek yaygınmış, onda pay alarmış çok uşak, delikannı çocuklar, kimi erlerdä evli adamnar da. Taa sora Kolada gezmää başlamışlar sade uşaklar hem delikannı çocuklar. Kolada gezmää hazırlanmak başlarmış Koladadan çok ileri. Çocuklar toplanarmışlar, aklına getirärmişlär Kolada türkülerinin peetlerini, annaşarmışlar, kim angı sürüylän gezecek. Sürülerä deyärmişlär ***çetä*** eki ***kol***. Herbir küüdä sürülär toplanarmış başka türlü: Komrat hem Çadır rayonnarının küülerindä (Kong., Cal., Tom., Kaz.) evli adamnarı ayırarmışlar sürü başı, üülen tarafındakı küülerdä sä (Valk., Çeşm., Kotl.) evli adamnar hem delikannı çocuklar toplanarmışlar ayırı bölüklerä. Koladaya karşı birkaç koladacı gidärmiş küüyün starostasına (primara) izin almaa Kolada gezmää deyni. Yaparmışlar yarışmak hesabı, angı Kolada çetesi hepsindän islää hazırlanmış. Enseyän sürüyä starosta verärmiş kolaç, para, ikram edärmiş şarap (Kotl.). Valkaneştä koladacılar küü starostasınnan barabar bölärmişlär küüyü birkaç maaleyä (uçastkaya). Herbir sürü gezärmiş kendi maalesindä. Delikannı koladacıların herkezi savaşarmış düşmää o maaleyä, nerdä yaşarmış onun yavklusu. Geçmiş vakıtlarda, eer sürünün birisi geçärsä sınırı, aralarında olarmış düüşlär, kimi kerä ölü dä olarmış (Valk., Kong., Kaz). Çetä toplandıktan sora koladacılar tutarmışlar bir ev (***kolada evi***), nerdä üürenärmişlär ***kolada (Kolada türküsü)***. Ev saabisinnän ödeşärmişlär kolada gezmektän sora kolaçlan. Kimi küülerdä kolada türkülerini üürenärmişlär sürü başının evindä (Kaz., Tom., Çad.). O vakıt, açan çocuklar üürenärmişlär Kolada türkülerini, küüyün kızları herbir maaledä yaparmışlar ***oturmak***, angılarında sevärmişlär buluşmaa yavklular. Koladacılar repetiţiyadan sora bütün sürüylän gidärmişlär kızlara. Bir dernää varmış nasıl girsin başka maalenin sürüsü dä, ama kızlara girärmişlär birär-birär. Bir sürü girärmiş, ikincisi dä beklärmiş, sıkıştırarak ilerdekisini, taa hızlı çıksın. Çocuklar yamanarmışlar kızlara, annadarmışlar onnara şen istoriyalar, küü yaşamasından meraklı olaylar, kızlar da verärmişlär yavklularına boncuklan dikili basmacık – sevgi hem inançlık nışanı; o basmacıkları vermärmişlär doorudan yavklusuna, ama yavklusunun dostundan (Valk.).

Türkülärlän, bereket hem selemet dualarınnan evdän-evä ritual gezmesi başlarmış Koladaya karşı. İlkin gezärmişlär küçük uşaklar. Küçüräk sürüylän (üç-beş kişi) çocucaklar gezärmişlär auldan-aula kendi küüyündä, kimi kerä komuşu küülerdä, çalarak türkü bulgar dilindä. Şindiki vakıtta çalınêr bulgar dilindä "Похвали се Станоле майка" Kolada türküsünün bir parçası. Aşaada veriler Valkaneştä hem Beşalmada yazılı fragmentlär:

Pupalilay-sa Stanu-le mayka,
Stanu-le, mamu-le, kolade-le.
Liţe-li grada, Stanu-le mayka,
Stanu-le, mamu-le, kolade-le... (Valk.).

Pohalo li stanina mama,
Stanite hiba nigde näma,
Nigde näma ni v Ţaregrade,
Ni v Ţaregrada ni v dali pole (Beşal.).

Çocucakların ellerindä sopalar, evdeki koyunnarın boynusundan çözülmüş trakacıklar, herbir koladacıda omuz aşırı asılı ***bizlän ip***, angısına uşaklar geçirärmişlär kolada kolaçlarını, torbalarına da koyarmışlar verilän baaşışları: kolaççık, kovrik, pranik, bomboni, ceviz.

Karannık olduynan başlarmışlar gezmää büüklär. Kolada gezmäk soţial funkţiyasını gerçeklärmiş, bir soţial grupadan başka grupaya delikannı çocukların geçmesini kollarmış. Evli koladacıların çetesinä katılan genç çocuk/delikannı rituala görä sayılarmış evlenmää hazır adam (adlamak adeti).

Koladacılar giiyärmişlär yortu rubalarını, şapkaları donaklıymış kiyattan, kimi kerä bal mumundan yapılı çiçeklän (***kitka*** – Valk., Kong.) yada ***feneţlän***, ellerindä – sopa (Valk.), **çotra** (Kotl., Kaz., Cal., Tom.). Kimi küülerdä koladacılarlan bilä gezärmişlär çalgıcılar. Adetçä kullanarmışlar bölä muzıka tertiplerini: çırtma, kaval, kemençä, daul, garmoşka (Tom., Beşg., Çad.). Büük küülerdä toplanarmış birkaç sürü, sayısı 15-20 kişi, kimi kerä bir sürüdä toplanarmış 40 kişiyädän (Valk., Kaz.). Kongazda Kolada kolunun sayısı belliymiş: kol başı (***ţar***) hem altı koladacı. Küülerä görä sürüyä girärmiş "izmetçilär": "***kasir***", angısı toplarmış parayı (Kaz., Tom.); "***kedi***", angısı mäularmış pençerä aşırı, haber vereräk çorbacılara, ani geldi koladacılar, istärmiş ev saabisindän yaanı ya da slanina, Kolada türkülerini çaldıktan sora toplarmış kolaçları (Kong.); "***popaz***", angısı okuyarmış **Kolada molitvası** kolacın önündä (Kong.). Kolada sürüsündä mutlak varmış sürü başı: ***ţar*** – Kong., Kotl., Kaz., Tom.; ***stannik*** – Valk., angısı toplarmış parayı, kimi küülerdä da okuyarmış şükürlük molitvasını. Bundan başka, söleđiimiz gibi, koladacılarlan barabar çalgıcılar gezärmişlär.

Yaklaşarak evä, koladacılar çalarmışlar "kapu önü" Kolada türkülerini, taa çok bulgar dilindä, ama razgeler gagauzça da (deyelim, Beşgöz küüyündä):

Avşamêrsın, bey çorbacı!
Hêy, domne Koladele!
Hristos duudu Koladada.
Hêy, domne Koladele!
Bütün dünnä şafkı urdu.
Hêy, domne Koladele!
İnsannarda inkinat oldu.
Hêy, domne Koladele!
Saatlar tamannandı.
Hêy, domne Koladele!
Hristos erä duudu.
Hêy, domne Koladele!

(MGHT, 2003, 169).

Taa sora gagauz küülerindä peydalanmış Kolada türküleri romın dilindä dä. Örnek olarak Tomay küüyündän (Сырф, 2007, 66) „kapu önü" Kolada türküsünü verelim:

Sus, băeri, măi dîrmeţ [1],
Vreme a sovostrîzeţ,
Casasava maturaţi-le rule
Şi pe masa încîrcaţi-le rule,
Ca umblăm şi colindăm
Şi pe Domnului udăm.

"Kapu önü" Kolada türküsündän sora danışarmışlar ev saabisinä: "Avşamêrsın! Kabulsunuz mu musaafirlerä? Kabulsunuz mu koladacılara?" İzin alıp, koladacılar girärmişlär içeri da girişärmişlär çalmaa Kolada türkülerini, angılarının maanası – ayleyä kısmet hem bereket duası. Ev saabisinin istediinä görä, herbir evdeki kişi için çalınarmışlar maasuz türkülär.

XIX-uncu – XX-nci asirlerdä gagauz folklorunu toplayan rus etnografı V. A. Moşkov nışannêêr, ki gagauzlar Kolada türkülerini bulgarca kimi fonetika diişilmeklerinnän, bozulmaklarınnan çalarmışlar:

Седнали се Светим Петар и Димитар
Седнали се да советват
Седнали се малу млогу (:)
Два дня три дня(:)
И три ношти.
Иутговаря Свети Димитар:
«Ай гиде время, лятну время,
Се попоташа сас таргофче
Се чаире соси вчаре».
Иутговаря Свети Петар:
«Ай гиде время, зимни время,
Всих амбары з желту жыту,
Се миханы з ройну вину»

(Мошков, 1902, № 3, 51).

Şindi bulgar Kolada türkülerinin peetleri unudulmuş, angıları da taa unudulmamış, pek diiştirilmişlär. Bulgarca hem romınca bozuk, diişik çalınan Kolada türkülerinin peetleri göstererlär, ani gagauzların çoyu bilmäzmişlär kullanılan dilleri. Örnek olarak Tomaydan birkaç Kolada türküsü bulgar dilindä verelim:

[1] Sus boieri nu mai dormiţi,
Vremea e să vă treziţi,
Casa să vă măturaţi, Lerule,
Şi pe masă încărcaţi, Lerule,
Că umblăm şi colindăm
Şi pe Domnul lăudăm.

Küçük koladacılar. «Gagauz köşesinin» arhivindän (https://ok.ru/gagauzskiiugol/album/56792530944063/573348601663).

Küçük koladacılar. Çadır-Lunga. «Gagauz köşesinin» arhivindän. Paylaştı Alöna Vasilioglo.

Üd govorän doynelär,
Molkay, mama, dobrelär,
Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.
Molkay, mama, doynelär,
Lozem serdeţ dobrelär,
Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.
Lozem serdeţ doynelär,
Lozem kopan dobrelär,
Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.
Lozem kopan doynelär,
Tay zlaya zlatan dobrelär,
Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.
Tay zlaya zlatan doynelär,
Kandili miron dobrelär,
Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.
Kandili miron doynelär,
Kon miruya dobrelär,
Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.
Kon miruya doynelär,Ev saabiya dobrelär,
Doynelär, dobrelär, dobre koladelär.

Aşaadakı türküdä bulgar tekstindä razgeler gagauzça laflar:

Puhaylläsa; numay Gergina,
Hey, koladelä; mey koladelä;
Numay Gerginay; edinay nadä;
Hey, koladelä; mey koladelä;
Edinay nadä; na dobu rınok;
Hey, koladelä; mey koladelä;
Na dobu rınok; altında masa;
Hey, koladelä; mey koladelä;
Altında masa; üstündä kana;
Hey, koladelä; mey koladelä.

İhtär insannarın anmaklarına görä biliner, ani bulgar dilindä Kolada türkülerinnän barabar çalınarmış gagauzça da türkülär. Folklor toplayannar yazmışlar birkaç türkü gagauz dilindä. Deyelim, Tomay küüyündän Kolada türküsü:

Uyanın, çorbacılar,
Geldi sizä Kolada;
Türküylän Kolada
Geldi koladacılar;
Geldi sizä musaafirlär.
Doldurun siz sofrayı;
Türküylän Kolada

Geldi koladacılar;
Baaşlayın da bir kolaç,
Gözelleyin kolacı;
Türküylän Kolada
Geldi koladacılar;
Altın-gümüş kolaçta,
Bir da uygun kruçaylan,
Türküylän Kolada
Geldi koladacılar;
Kon miruyı Kolada,
Ev saabiyä Kolada;
Türküylän Kolada
Geldi koladacılar.

İki gagauzça Kolada türküsü bulgar dilindä refrennän yazmış T. Zanet (Kotlovina küüyü, Reni rayonu, Odesa dolayı):

Nerdän kazandın sän bu averyayı,
Star, Stanine, gospodine.
Üülenä kadar çift aktarardım,
Star, Stanine, gospodine.
Üülendän sora baa dikärdim,
Star, Stanine, gospodine.
Üülenä kadar çift aktarardım,
Star, Stanine, gospodine.
Üülendän sora booday saçırdım,
Star, Stanine, gospodine.
Allaa verdi bereket oldu,
Star, Stanine, gospodine.
Bereket oldu, ambarlar doldu,
Star, Stanine, gospodine.
Bereket oldu, fıçılar doldu.
Star, Stanine, gospodine.
Te nerdän bän kazandım bu averyayı.
Star, Stanine, gospodine.
Kal saalcaylan: ev saabi da,
Star, Stanine, gospodine.

Balbokada yazılı ikinci Kolada türküsü birkaç variantta razgeler. En yaygın budur:

Çeketmiştir, Koladi, Koladele,
Svet Arangel, Koladi, Koladele,
Balan beygirlen, Koladi, Koladele,
Dünnyayı da, Koladi, Koladele}2
Dolaşmaa da, Koladi, Koladele,

Karşı gelmiş, Koladi, Koladele,
Allaha da, Koladi, Koladele,
Allah sormuş, Koladi, Koladele,
Nerde gezdin, Koladi, Koladele}2
Neler gördün, Koladi, Koladele,
Çok erde gezdim, Koladi, Koladele,
İslää da gördüm, Koladi, Koladele,
Bir erde de, Koladi, Koladele,
Pek titsi gördüm, Koladi, Koladele,
O titside de, Koladi, Koladele,
Tütün tütär, Koladi, Koladele,
O tütün de, Koladi, Koladele,
Ateş yanıy, Koladi, Koladele,
O ateş te, Koladi, Koladele,
Üç genç yanıy, Koladi, Koladele,
İlk gençin de, Koladi, Koladele,
Elleri yanıy, Koladi, Koladele,
Neyçin yanıy? Koladi, Koladele,
Bubasına, Koladi, Koladele,
El kaldırmış, Koladi, Koladele,
İkinci gencin, Koladi, Koladele,
Ayakları yanıy, Koladi, Koladele,
Neyçin yanıy? Koladi, Koladele,
Anasına, Koladi, Koladele,
Karşı sülemiş, Koladi, Koladele,
Üçüncüsü, Koladi, Koladele,
Hemetten yanıy, Koladi, Koladele,
Neyçin yanıy? Koladi, Koladele,
Saadıcının, Koladi, Koladele,
Önünü geçmiş, Koladi, Koladele,
Kal saalıcaylan, Koladi, Koladele,
Svet Arangel, Koladi, Koladele.

Bu Kolada türküsünün başka bir variantında bitki sıralarda meraklı diişilmeklär var (en büük günaa – anayı saymamaa):

...Üçüncü genç – en bettän yanêy.
Allaa genä sorêy:
- Neçin yanêy?
- Neçin yanêy? – diy –
- Mamusuna elinnän urmuş.
Allaa diy ona ölä:
- Yansın da külleri da olmasın

(Zanet, 2010, 352).

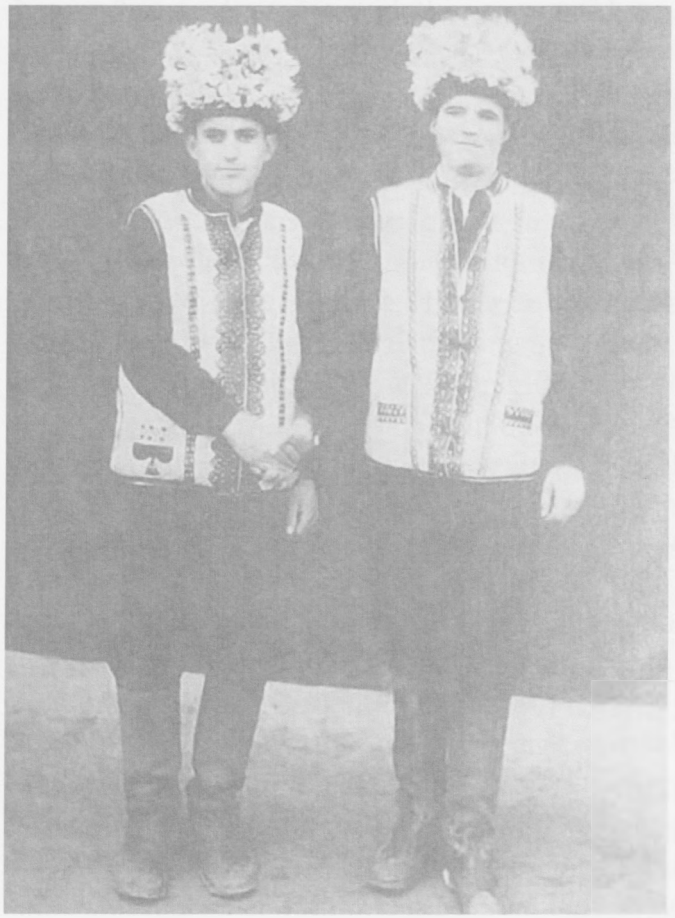

Büük koladacılar. Kongaz k. 1957 y. «Gagauz köşesinin» arhivindän (https://ok.ru/gagauzskiiugol/album/56792530944063/772645560639).

Koladacılar. Komrat, 60-cı yıllar. Patretlär E. Soroçanunun arhivindän.

Bizädän etişti din içindekisinnän taa bir gagauzça Kolada teksti. Yazılı Valkaneştä, ama biliner başka gagauz küülerindä dä (Kong., Dezg.):

Moş Krêçun-Sfınt Bătrın
Oturıy bir ceviz aacın altında.
O ceviz aacın dalında
Var bir altın sallıngaç.
Sallıngaçta da kim oturıy?
- İsus Hristos.
İsus Hristos küçücük.
- Kim onu sallıy sallıngaçta?
- Moş Krêçun-Sfınt Bătrın.
Hem sallıy, hem sorıy:
- Nezaman dünnää bitkisi?
İsus Hristos ona süliy:
- Nezaman ool bobayı düyecek, kız da anayı,
Ozaman biläsin, ani dünnää bitkisi.

Bu Kolada türküsünün peydalanması gagauzlarda, elbetki, baalı moldovan folkloruna. Kolada türküsünün baş personajı olarak, Moş Krêçunun mifologiya süreti geniş yayımnı Moldovada hem Romıniyada.

Kolada gezmesinin önemni momenti – koladacılara geldikleri için baaşış vermäk. Koladacılara verärmişlär ***Kolada kolacı (örülü kolaç, sinidä kolaç)***, para, kiyattan yapılı ***Kolada çiçää, feneţ,*** yapaa ipliktän yapılı ***kitka***, angılarını koladacılar osaat takarmışlar şapkalarına.

Adetçä sürüyü çaararmışlar içeri o evdä, neredä varmış delikannı kız. Burada koladacılara verärmişlär bir büük ***örülü sinidä kolaç***, kimi küülerdä kolacın üstünä koyarmışlar slanina, domuz lokması ya da süüş tauk (Kopç.), tatlılık (Cal.).

Kızlar hazırlarmış feneţ. Kim hazırlamamış feneţ, ya da vermiş az para, onnara şakadan sölärmişlär türlü korkutmaklar, gülmää almaklarlan:

Kos-koca mitka,
Yapmamış kitka.
Soba ardından bakıy,
Sümükleri da akıy. (Kong.).

Kimi kerä korkutmaklar çıkarmışlar aslı: koladacılar, çıkarıp, alarmışlar tokatları eki yaalarmışlar onnarı katrannan. Kolada korkutmakları bilinerlär hepsindä slavännarda (Виноградова, 1982, 132-135). P. Karaman, aaraştırıp Kolada yortularının negativ adet yapımnarını ("zulumnuk" tiplerini), göstermiş, ani onnar şaşılacak benzeşerlär hepsi Üülen-Duu Evropa halklarında (ţıt. Виноградова, 1982, 133).

Koladacıları herkerä içeri çaarmarmışlar. Pençerä yanında Kolada türküsünü çaldıklarından sora evdekilerin birisi çıkararmış baaşış: kolaç, ufak para. Koladacılar şükür edärmişlär kısa formulaylan, deyärmişlär "Kalın saalceylan" da gidärmişlär ileri.

Koladacıların gezmesi sürtärmiş bütün gecä. Sabaalen, açan klisedä bitärmiş slujba, ***ţar*** sürüsünnän kızakta, türkü çalarak, uurarmışlar o evlerä, neredä avşamdan brakılmış toplanılan Kolada kolaçlarını. Burada toplanarmışlar kızlar, kiraz edärmişlär şarap da, sürü çaldıynan birkaç hayır dua türküsü, verärmişlär kolaçları (Kong.). Parayı hem kolaçları payedärmişlär ***ţarin*** evindä, herkezi alarmış kendi yavklusunun kolacını. Koladacıların anaları verärmişlär o kolaçtan birär parça komuşulara hem senselelerä, göstererăk gelin olacak kızın becerikliini (Valk., Kotl.).

Koladada üç gün gagauz küülerindä olarmış ***horu (foru),*** herbir ***maalä*** yaparmış kendi horusunu. Çalgıcıları tutarmışlar ***ţarlär***, ödeşärmişlär paraylan eki Koladada toplanılan kolaçlan. Horuya kızlar gidärmişlär giiyimni zarif fistannan, çemberindä renkli kiyattan çiçek, koladacıların da şapkalarında takılıymış Kolada kitkası. ***Horuda*** gençlär tanışarmışlar hem iilenärmişlär. Çocuk beendii kıza yollarmış kafadarını sölesin, ani dostu isteer ondan kızın çiçeeni. Eer kız yollarsa çiçeeni, sayılarmış, ani o kayıl buluşmaa çocuklan. Ama kız pek beendiiysä çocuu, o örärmiş ona kiyat çiçektän bir feneţ.

B) ENİ YILDA GEZMEKLÄR

Eni Yıl yortusunda var en çok adet hem ritual gezmesi. Gagauzların Eni Yıl adetlerinä örülü respublikanın üülen rayonnarında yaşayan türlü halklar adetlerinin hem adet sıralarının elementleri.

Eni Yıla karşı, üülendän sora 6-13 yaşında kızlar hem çocuklar gezerlär evdänevä hem çalêrlar romın dilindä çoban kolada türküsünü ***"Plugomoşi"***. Adetin mutlak atributu – ***traka***, angısını koladacılar urêrlar kolada türküsünün refrenini çalarkan. Çorbacıykalar baaşlêêrlar uşaklara, nicä Koladada, kolaççık, ceviz, bomboni, ufak para. Karannık olduynan, ***plugumoşi geziylar*** (Valk.), ***hêy-hêy gezerlär*** (Kong., Beşg., Tom., Baur.) büük çocuklar. Eni Yıla karşı gezän sürülär taa teena, nekadar Koladada, ama hep okadar plugumoşi türküleri işidilerlär gecä yarısına kadar. Hêy-hêy gezerlär 4-5 kişilik sürülär, evä çocukları çaarmêêrlar, türkülär çalınêrlar kapu önündä. Adet ritualına katılannarın birisi söleer teksti, öbürü baardêr buayı. ***Bua*** (Kong., Çad.); ***buva*** (Baur.); ***uultu*** (Valk.); ***uuludak*** (Kaz.) – ölä bir muzika tertipi, angısını yapêrlar maasuz bu adet ritualı için. Kimi küülerdä (deyelim, Baurçuda hem Kazayakta), ***buadan*** kaarä, yaparmışlar maasuz bir alet, angısı çıtırdarmış – ***çıtırdak.*** Öbür hêyhêycılar herbir kuplettän sora urarmışlar kamçıyı hem baararmışlar "hêy-hêy" eki "ahou-ahou" – sansın güderlär öküzleri. Tomaylılar tutêrlar aklılarında adetin evelki elementini: puluklan taligaya koşarmışlar öküzleri. Kolada gezerăk, "çiftçi" çekärmiş kaarda ilk çiziyi, "haydayıcılar", baararak "hêy-hêy", haydarmışlar öküzleri. Şindiki vakıtta puluklan artık gezmeerlär, ama kamçı, bua hem traka kalêrlar "Plugumoşi" adetinin mutlak atributları. Adet ritualını bitirdiktän sora çorbacılar vererlär **hêy-hêy *kolacı (plugumoşi kolacı), guguşçuk*** hem ufak para.

Plugumoşidä hêy-hêy türküleri romın dilindä çalınardılar, ama çok küülerdä gagauzça da vardı. Örnek olarak bir hêy-hêy türküsü verelim:

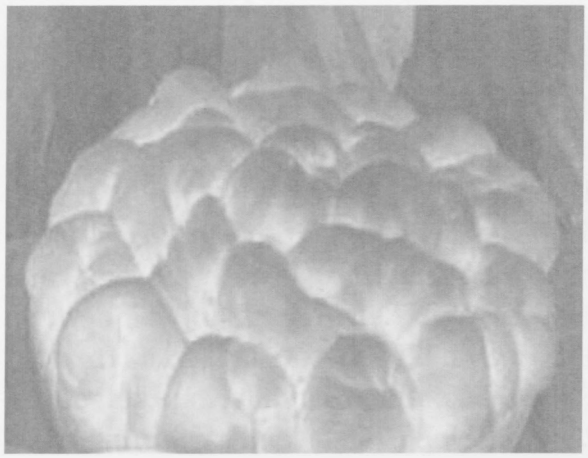

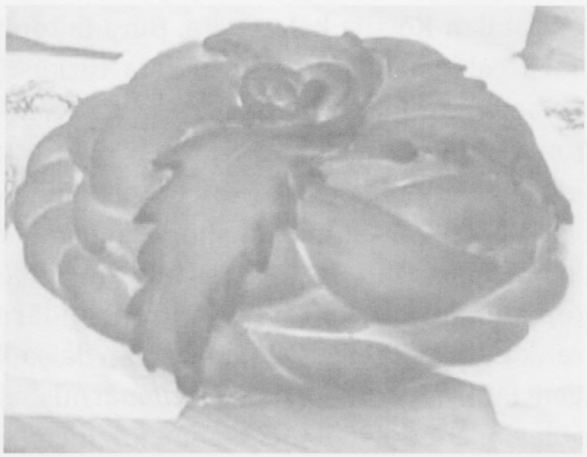

Kızlar büük koladacılara yaparmışlar örülü sinidä kolaç. 2017.
Patretlär E. Soroçanunun arhivindän.

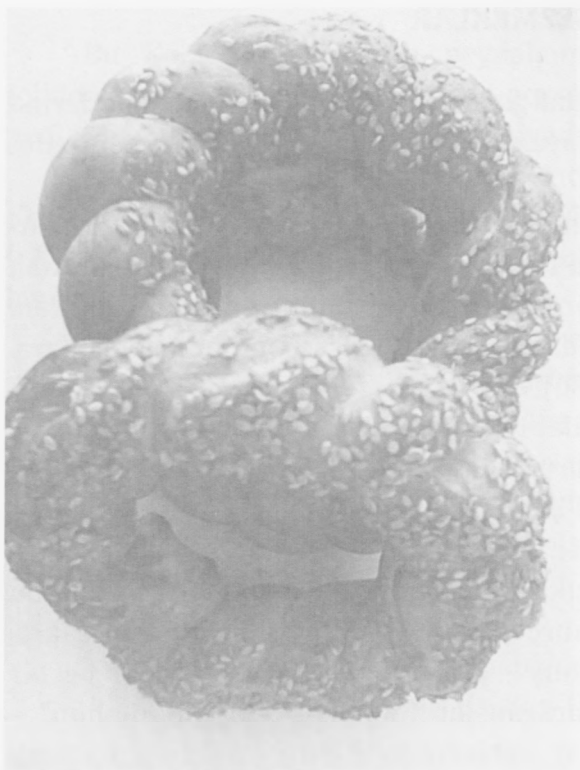

Plugumoşi kolaççıı (simit/smit).
Valkaneş, 2016.
Patretlär E. Soroçanunun arhivindän.

Guguşçuk. 2016.
Patretlär E. Soroçanunun arhivindän.

Avşamêrsın, amuca, avşamêrsın,
Yok vakıt uyumaa,
Bu avşam Svıntı Vasiliy avşamıdır,
Amuca kalkêr,
Çırakları, çobannarı toplêêr
Da onnara söleer,
Ani vakıt geldi sürmää.
Amuca gider,
Koşêr beygirleri hem öküzleri.
Ya, çocuklar, kaldırınız bir ses:
Hêy-hêy!
Gider Rusalimin bayırına,
Garalimin çayırına.
Öküzleri pulaa koşêr,
Kara çizi çeker,
Sürmää bitirer,
Ekmää çekeder,
Kırmızı koor gibi booday saçêr
Hem Allaha dua eder:
Yaamurlar olsun!
Geler vakıt.
Amuca gider, payları dolaşêr.
Açan gider, ekinneri görer:
Boodaylar graa gibi gözäl.
Amuca geler evä seviniptä,
Çıraklara, çobannara söleer.
Ertesi günü kalkêr sabıylän,
Çırakları, çobannarı toplêêr,
Paylara gider,
O gözäl ekinneri toplêêr,
Evä geler o gözäl ekinnärlän.
Maşinaya gider un yapmaa.
Undan geldiynän ekmek yapêr.
Ekmeklär olêr gözäl, nicä
İsusun Hristozun üzü-gözü gibidir.
Toplêêr çırakları, çobannarı,
Hepsinä ekmek verer,
Sevinmeliktän birär filcan şarap buyurêrlar.
Da çıraklar, çobannar
Ölä dua ederlär Allaha,
Ani Sfıntu Vasilin saalıı olsun,
Allaa versin sofrası postoyanno dolu olsun.
Hêy-hêy!

Gagauzlarda var adet saadıçlara hem yakın senselelerä rakıylan gitmää. Rakıylan gezerlär sade çocucaklar hem delikannı çocuklar. Onnara maasuz koyarmışlar yortu sofrası, ikram edärmişlär hem içärmişlär getirilän rakıyı. Musaafirä baaşlarmışlar gölmek hem para. Evel bu adetin varmış derin maanası hem o, bezbelli, baalıymış dedelerin kultunnan. Rakıylan gezmää adet batmadı öbür ritual sofraları gibi, o etişti büünkü günä kadar.

Gagauz küülerindä hererdä geçer ***survaki*** – Kaz., Baur., Beşg., Tom. (***surva*** - Kong.; ***suvrak*** – Valk.; ***suraki*** – Çad.; ***zıvra*** – Kotl.). Bu adetin öz atributu – meyva aacından (kimi küülerdä süüt aacından) taazä koparılmış dalcaazlar, angılarını donadêrlar türlü renkli kiyat şiritçiklerinnän: ***survaki*** – Kaz.; ***suvrak*** – Valk.; ***surva, survakniţa*** – Kong.; ***suraki*** Çad.; ***zıvra*** – Kotl. Kızçaazlar hem çocucaklar (***suvrakçılar*** – Valk.) gezerlär küüdä evdän-evä, urarak üç kerä survakiylän arkalarına, kutlêêrlar insanı Eni Yıllan, dua ederlär kısmet, saalık, bereket. Çorbacıykalar koparêrlar birär parçacık kiyat şiritçik eki fışkanın ucundan bir parça da koyêrlar onnarı tauk holluklarına, aniki tauklar ileriyä islää yımırtlasınnar. Adet sırasını tamannarkan, söleerlär:

"Surva, surva,
Pak gudina" (Kong.)
"Surva, surva,
Pak gudina,
Eski gudina" (Kaz.)
"Surak, surak,
Pak gudina" (Tom., Valk.)
"İdi, idi, gudina,
Pak gudina" (Kotl.)

Valkaneştä adet rituallarını yapannar bildirerlär geldiklerini türküylän:

Çerkiti, merkiti, Ay Vasil;
Ay Vasili, kıte zile,
Kıte oka de fasülä,
Sorkuva, morkuva,
Day, baba, rojkuva.
Ku-ka-re-ku, petuşok –
Zolotoy grebeşok...

Uşaklara verärmişlär bomboni, ev pränii, kovrik, ufak para, kimi küülerdä dikmä basmacık, gerdan, blezik (Kong., Beşg.). Tomay küüyündä surva adetindän sora uşaklar gezerlär senselelerinä hem komuşularına. Girdiynän içeri, onnar saçêrlar erä booday hem çalêrlar kutlamak türkülerini rus dilindä: "Сеем, сеем, посеваем, / С Новым годом поздравляем!" Türküyü çaldıkları için onnara vererlär bir kırmızı yımırta hem bir basmacık. Üülendän sora çocucaklar gezerlär ***stävaylan*** (yıldızlan). Onnar taşıyêrlar sopanın yukarkı ucuna kakılı ikonayı, angısı donaklı renkli kiyat şiritçiklerinnän, "ekerlär booday" (Kotl., Baur.), çalêrlar türkü, angılarının öz konusu – İsus Hristozun

duuması, hem dä dua ederlär çorbacılara eni yılda kısmet hem varlık. Bunun için onnar kablederlär ufak para, bomboni, piçeni; çorbacıyka baalêêr ***stävaya*** bir basmacık. ***Stävaylan*** gezärmişlär Eni Yıldan (Baurçuda – Koladadan) Ay Yuvana kadar.

Eni Yılda küülerdä gezärmişlär ***kapraylan*** (*capra* rom. "keçi"). ***Kapra*** olacaa giiyärmiş bir çuval, donaklı türlü renkli kiyat şiritçiklerinnän, kafasında – aazı açılan bir keçi maskası. "Keçiylän" barabar gezer bir çalgıcı, çalêr garmoşkada, "keçi" dä atlêêr, trakladarak tafta aazınnan. Ev saabileri koyarmışlar keçinin aazına ufak para, şükür ederäk kutlamak için.

İleri dä varmış, şindi dä var adet kumilär mutlak gitsinnär saadıçlarına. Genç kumilär götürerlär bir büük ***sinidä kolaç***, kolacın üstündä süüş tauk, bomboni, piçeni, kuminin elindä – bir şişä ev rakısı hem bir garafa şarap. Geçän yıl evlenän gençlärlän barabar gider güveenin anası. Musaafirleri bol-bol ikram ederlär, vererlär onnara baaşış hem para (ilk yıl vererlär gençlerä, sora da onnarın uşaklarına). Eni evlilär rakıylan hem kolaçlan giderlär yakın senselelerinä taa Ay Yuvan gününä kadar.

3. FAL ÇEKMEKLÄR HEM BİLGİÇLİK

Kış yortularının bir özellii – türlü fal çekmäk hem bilgiçlik adetleri. Sölenildii gibi, onnar baalı Ay Andrey gününä, birkaçı İgnat gününä, ama taa çoyu Kolada hem Eni Yıl ajunnarına. Fal çekmäk predmeti – evlenmäk, saalık, evdeki kişilerin kısmeti, islää mi olacek gelän yıla hava, bereket. Fal çekmäk çalımnarı var türlü-türlü. Deyelim, Eni Yıla karşı suan kalendarına görä savaşarmışlar bilmää, nesoy olacek gelecek yılda hava. Suan başını kesärmişlär oniki parçaya, herbir parça nışannarmış belli bir ay. O parçaları, tuzlayıp, brakarmışlar dursunnar bir gecä. Ertesi sabaa bakarmışlar, angı parçanın taa çok suyu çıkmış, ona görä annarmışlar, angı ay kurak olacek, angısı da yaamurlu (Valk., Çeşm., Kotl.). Kazayak küüyündä o oniki parçanın herbirinä koyarmışlar booday, papşoy, yulaf tenesi h. b. Sayılarmış, ani angı parçanın taa çok suyu çıkarsa, o kultura (büüyüm) o yıl taa büük bereket vereceymiş. Küülerin çoyunda yılın nesoy olacaanı annarmışlar Koladaya kesilmiş domuzun dalaandan (Kong., Valk., Kaz.). Hep o avşam herbir evdeki kişinin ecelini (kaderini) hem kısmetini annarmışlar adet pidesindän (***pita*** – Kotl., ***pide*** – Valk., ***döşemä*** – Kirs., ***kırma*** – Kaz. Tom., ***kirdä*** – Kaz., ***plaçinta*** – Cal.). Eni Yıl sofrası için çorbacıykalar pişirärmişlär bir pidä, angısının içinä taa yazarkan koyularmış türlü şeylär: booday başaa (bereket), bir demir para (zenginnik), meyva aacından bir çıbıcak (kısmet), üzük (düün), bir püskä yapaa (koyunnar zeedelenmesi; kimä düşärsä, çoban olacek), ev kuşu tüüyü (kuşların sayısı ileriyä iki kat zeedelenecek), bir samancık (hergelä zeedelenecek hem islää atlı olacek) h. b. Adet sofrasında ev saabisi kesärmiş pideyi kaç kişi varsa, okadar parçaya. Sora kimä ne düştüysä o yıl beklärmiş aslıya çıksın pidä parçasında çıkan şeyin simvolikasına baalı olay. Bu adet biliner hererdä. Tomayda kı(v)ırmaya koyarmışlar sade bir para, angısı nışannarmış saalık, kısmet, Caltayda – bir para hem meyva aacından bir çıbıcak (ev hayvannarının zeedelenmesi). Valkaneştä evdekilerin saalıını bakarmışlar cevizlerdän, angılarını günnüklärmişlär adet sofrasında İgnat günündä: dolu ceviz – saalık, boş ceviz – hastalık.

Koladacıların ellerindä kız evindän örülü kolaçlar. Komrat, 60-cı yıllar.
Patretlär E. Soroçanunun arhivindän.

Büünkü koladacılar.

Gagauzlarda çok geçer kızların evlenmäk için fal çekmekleri. Eni Yıla karşı kızlar koyarmışlar yastık altına bir aynacık, umutlanarak düşündä görmää yavklusunun üzünü, sabaalen dä kırnakça süpürärmişlär içerleri, gübürleri çıkararmışlar sokaa, basarmışlar süpürgeyä da sesirgenärmişlär – angı adam adı ilk işidilärsä, ölä olaceymış kocasının da adı (Valk., Kirs.). Buna benzär fal çekmeklär bilinerlär Çeşmäküüdä Koladaya karşı. Kızlar, çıkıp sokaa, sesirgenärmişlär, angı taraftan köpek salacek, horoz ötecek, kuzular meeleyecek, taliga gıcırdaması işidelecek h. b. – o taraftan da kızın güveesi gelecek. Kirsovda kızlar aul aşırı atarmışlar çizmelerini da beklärmişlär: ilk geçän delikannı güvää olacek. Kızlar taa fal çekärmişlär, nezaman evleneceklär: pişirärmiş birär küçük ekmecik (**pitacık**) da, toplanıp bireri, hepsi birdän atarmışlar kendi pitacıklarını evdeki köpää. O kız, kimin ekmeeni köpek taa ileri iyärmiş, ilk evleneceymiş (Kirs.).

Eni Yıllan baalı çok inanış. O günü ev lääzımmış tertiplensin hem süpürülsün, hepsi ev işleri bitirilsin, evdekilär hepsi lääzımmış kalksınnar erken, aniki bütün yıl erken kalkmaa. Adetçä Eni Yıla karşı (Valk.) hem Koladaya karşı (Kirs.) gecä yataanı döşetmärmişlär hem lampanın şafkını küçültmärmişlär. Burada görüner üülen slavännarın ritualı gecä uyumamaa hem ateşi süündürmemää. Nicä dä bulgarlarda, varmış adet: Eni Yıla karşı eki Survakinin ilk günündä sofrada oturarkan kim ansırarsa, ona ev saabisi adarmış ilkyazın baaşlamaa ilk kuzuyu. Şindiki vakıtta adet unudulmadı, ama kuzunun erinä adêêrlar bir büük baaşış.

Eni Yılın ikinci günü gagauzlarda biliner nicä Hayvannarın günü. Bu gündä adetçä ikram ederlär büük hayvannarın (sıırların) saalıı için. Adamnar toplanarmışlar, iyärmişlär-içärmişlär, herkezi savaşarmış ikram etmää kendi şarabından, aniki hayvannar saa olsun hem zeedelensin. Avşamdan geç gecä vakıdı çocuklar (yavklu hem onun kafadarları) gidärmişlär kızın evinä kürümää ahırları. Onnar lääzımmış yapsınnar bunu saklı, ev saabisinin haberi olmasın. Kız onnara yardım edärmiş: avşamdan brakarmış tokadı kitlenmedik, sölärmiş çocuklara, neredä durêr küreklär, nicä görünülmedik gitmää ahırlara. Paklayıp ahırları, çocuklar urarmışlar pençerelerä, istärmişlär yaptıkları için ödek. Ertesi günü ev saabisi lääzımmış yapsın bir konuş. Bu ***dam kürümää*** adetindä varmış paklanmak magiyası, o yapılarmış, aniki korumaa ev hayvannarını kötü kuvetlerdän.

Üçüncü büük kış yortusu ***Ay Yordan*** (06.01/19.01) – Kong., Valk., Kaz., Tom., Kotl. (***Yordan günü*** – Kong., Beşal., Çad., Tom., Kaz., Kirs.; ***Ay Yordan günü*** – Valk., Kong.). Bu gündä olmazmış yapmaa hiç bir iş, insan gidärmiş kliseyä, alarmış komka, eni ayazma, angısını bütün yıl kullanarmış türlü hastalıklardan ilaç gibi. Öz ritual yapımnarı olarmış yortunun önündeki günü: ***Büük ayazma*** (Kong., Kirs.); ***Ay Yordan ajunu*** (Kong.); ***Stauro suya atılıy*** (Valk.). O günü klisedä okuyarmışlar suyu: bir büük klisä teknesinä atarmışlar kruçayı da brakarmışlar onu sabaaya kadar. Eer kruça donarsa, buzlanarsa, sayılarmış, ani yıl olacek bereketli. Suyu sfinţit edärkän patladarmışlar piştofları hem tüfekleri (Kong., Beşal., Kirs.). Suyu klisedä sfinţit ettiktän sora popaz gezärmiş küü içindä, ayazmalarmış evleri, yapıları, bunun için çorbacıykalar verärmişlär ona adet kolacı. Pınarların suyunu ayazmalarmışlar Ay Yordan günü (Kong.). Paklanmak için hem fena kuvetlerdän korunmak için çorbacıykalar savaşarmışlar bitirmää ev işlerini: paklamaa, kırnaklamaa; inanarmışlar, ani bu yardım edecek onnara bütün yıl hastalanmamaa

(Valk.). Erken sabaalen karılar gidärmişlär kliseyä ayazma almaa, ayazmalarmışlar onunnan evi, herbir evdeki kişiyi, evdeki hayvannarı hem kuşları. Hastalar hem sakatlar yıkanarmışlar ayazmaylan, inanarak, ani o alıştıracek onnarı (Kaz.). Ay Yordanda küülülär tutarmışlar oruç, avşamdan bişey imärmişlär, – aniki bütün yıl olmaa saa hem kaavi (Kong.). Yordannar yaparmışlar gününü.

Yanvarın 7-dä/20-dä gagauzlar yapêrlar ***Ay İvan gününü*** (***Ay İvan*** – Kong., Kotl., Tom.; ***Ay Yuvan*** – Valk., Beşal.; ***Sveti İvan*** – Kong., Tom.,Çad., Baur.; ***Van günü*** – Kaz.). Bu gündä yaparmışlar eni evlilerin hem İvannarın yıkamak ritualını. Onnarı çekärmişlär pınarın yanına, yıslarmışlar, sora da İvannar hem eni evlilär çaararmışlar hepsini evä da bol-bol ikram edärmişlär. Küçük İvannara evdä serpärmişlär su hem çekärmişlär kulaklarını – ani büüsünnär kaavi hem saa. Nicä dä bulgarlarda, gagauzlarda var adet kurtulmaa yıkayıcılardan paraylan eki şaraplan. Şindiki vakıtta yıkamak erinä su serperlär. İvannar yapêrlar günnerini, toplêêrlar konuş, Ay İvanın adına vererlär kurban. Kurban baaşlarmışlar bir toklu, taa siirektä – bir horoz. Kimi kerä hayvanı baaşlarmışlar diri, ama taa sık kesärmişlär. Kazayak küüyündä kurban kesmesinä hazırlanmasının hem kurban kesmesinin varmış türlü adet yapımnarı. Keseceykän tokluyu, onun boynusuna baalarmışlar bir peşkir, buynuzunda yakarmışlar bir mum. Küü popazı gezärmiş küü içindä da sfinţit edärmiş kurban olacak tokluları, bunun için ev saabileri verärmişlär popaza ön budunun birisini. Kurban toklusunu atarmışlar fırına bütün, doldurup içini boodaylan. Kurbanı üleştirärmişlär komuşulara, senselelerä, kim yaparmış gününü, ikram edärmiş musaafirleri. Adetä görä, kurban bütünnä lääzımmış verilsin insana, onuştan baaşlarmışlar toklunun derisini bilä.

Bitki kış yortusu – ***Babu günü*** (08.01/21.01) – Kong., Beşal., Kaz., Beşg., Çad., Tom., Kirs.; ***Babin, Babingünü*** – Valk., Kotl., ***Ay Babin*** – Valk., Kong. Bu gündä adet rituallarına katılarmışlar sade karılar, en önemni adet kişisi – küü babusuymuş. Bu gündä o toplarmış hepsini karıları, kimä yardım etmiş duudurmaa, da koyarmış onnara adet sofrası. Evelki vakıtlarda babu satın alarmış bir dana, bir fıçı şarap, tutarmış çalgıcı. Karılar gelärmişlär adet sofrasına baaşışlarlan (rakı sabunu, peşkir, fistan için plat, fıta h. b.), taa getirärmişlär ekmek, fasülä, kartofi, turşu h. b. Baaşışları asarmışlar içerdä gerili ipä (Valk.), atarmışlar babunun omuzuna (Kong., Tom), baalarmışlar babuya (Kaz.). Adet sofrasından sora babuyu giidirärmişlär gelin rubasına (Valk., Çad., Tom.), eski rubaya (Kaz.), giidirip biyaz rubaya, sararmışlar yapaaylan (Kong.), oturdarmışlar kızaa eki taligaya da şamataylan gezdirärmişlär küü içindä. Sora götürärmişlär dereyä eki pınara da yıslarmışlar (Kaz., Tom.). Evä dönärkän, babu yaparmış kendisini ölü, da ozaman karılar ellän taşıyarmışlar onu içeri (Kaz.). Kotlovinada varmış adet kaldırmaa ellän küü babusunu birkaç kerä yukarı. Hepsi bu adet yapımnarında var produktiv harakteri, onnar nışannêêrlar (simvollêêrlar) eni yaşamanın duumasını.

Ozamandan beeri, açan uşaklar başladılar duumaa bolniţada, diişildi Babu gününün adetleri dä. Şindi karılar toplanêrlar birisinin evindä, konuşêrlar, şennenerlär, varsa kaar, – kızak kayêrlar. Babu gününün bir vakıt varmış önemni adet yapımnarı, şindi sä o döndü bir şen küü iilenmesinä.

BİBLİOGRAFİYA:

MGHT – Moldova gagauzların halk türküleri. Toplayan hem hazırlayan E. Kvilinkova. Kişinöv, 2003.

Soroceanu, 2015 – Soroceanu E. Ritualurile calendaristice ale găgăuzilor : Studiu etnolingvistic = Gagauzların kalendar adetleri : Etnolingvistika aaraştırması. Chişinău: Gunivas, 2015.

Soroçanu, 2006 – Soroçanu E. Gagauzların kalendar adetleri: etnolingvistik aaraştırması = Гагаузская календарная обрядность: этнолингвистическое исследование. Кишинев: Gunivas, 2006.

Zanet, 2010 – Zanet F. Gagauzluk: kultura, ruh, adetlär. Gagauz folkloru. Chişinău: Pontos, 2010.

Вакарелски, 1935 – Вакарелски Хр. Битъ и езикъ на тракийскитъ и малоазийскитъ българи // Тракийски сборник. София, 1935.

Виноградова, 1982 – Виноградова Л. Н. Зимняя календарная поэзия западных и восточных славян. Генезис и типология колядования. М., 1982.

Сырф, 2007 – Сырф В. Некоторые аспекты рождественской обрядности у славян и гагаузов юга Молдовы (на материалах сёл Кирсово, Ферапотьевка и Томай (Gagauz Yeri) // Българи и гагаузи заедно през годините. Материали от петата и шестата международни научни конференции на тема «Функционирането на българския и другите езици и литератури в контекста на езиковата ситуация в Република Молдова». Комрат, 2007. С. 61-66.

Толстой, 1984 – Толстой Н.И. Фрагмент славянского язычества: архаический ритуал – диалог. // Славянский и балканский фольклор (Этногенетическая общность и типологические параллели). М. 1984. С. 5-72.

Gagauz karıları. 20-ci y. XX a., Komrat

Gagauz düünü. 20-ci y. XX a., Komrat

FOTOLARDA

Gagauz gençleri. 1931 y., Komrat

Zengin gagauz aylesi. 30-ci y. XX a., Kongaz

Valentina BUJİLOVA

gagauz dili hem literatura üüredicisi,
Vinogradovka (Kurçu) küüyü, Bolgrad rayonu, Odesa bölgesi, Ukrayna

Valentina Mihaylovna Bujilova (Hacıoglo) duudu 1969-cu yılda Vinogradovka (Kurçu) küüyündä – Bolgrad rayonu, Odesa oblastı, Ukrayna.

1989-cu yılda bitirdi filologiya fakultetini İon Kränga adına Kişinöv pedagogika institutunda. İşledi rus dili hem literaturası üüredicisi, gagauz dili hem literaturası üüredicisi.

Valentina Bujilovanın peetleri tiparlandılar jurnalda "Sabaa Yıldızı", kiyatta "История гагаузов Украины" (2017) h. b.

Jurnalımızın bu sayısında tanıdêrız okuyucuları avtorun eni yaratmalarınnan.

GÜL

Tabiatta var gül gözäl,
Onda hayat var kuvedi,
Gözellini almaz lüzgär,
O vakıtlarca senmedi.

Bütün topraan başçasında
Herbir çiçään geler sonu,
Bu gül sä korkusuzlukta
Yaşêêr, bilmäzkän ölümû.

Yaralanmaz, öldürülmäz,
Parçalanmaz hem yakılmaz,
Kim üzünü onun görer,
Gerçek kısmet onu bekleer.

O güllerin gülü – canda,
Kökü sä onun – gökteki,
Gülün sevda şılaa onda,
Kim sevmemektän serbestli.

Laflık
Serbestli – свободный, свободен
Hayat – жизнь
Sonu – bitkisi

ANATAR CENNETÄ

Sessiz kırların içindä
Baarêr salt raatsız lüzgerlär,
Brakıp anmalar izlerdä,
Yorgun sürüner kervannar.

Devä tikeni burada,
Hem köstenkelä rastlantlı,
Siirek razgelän bulutta –
Göklerin en azman sırı.

Fakir rubalı dilenci
Durgunmaz dualar söleer,
Şansora o hakikatçı,
Diveç usluluk o isteer.

Çatlak nışannar canında,
O ayozlulaa susamış,
Gercik temirä ansızdan
Birdän-birä peydalanmış.

Sonsuz-bitkisiz kırlarda
Görer o gözäl kasaba,
Uzak, donaklı sokakta –
Evsiz dilenci hem sabaa.

Zengin araba yanında
O zavalı yuvarlanêr,
Altın külelär boyunda
O yısınmaa savaşêr.

O çokgörmeyi unutmuş,
O bilmeer, ne o gururluk,
Onun da canı çatlanmış,
Onu da zeetleer susuzluk.

Başlêêr o dua sölemää
Zengin boyarlar sokaanda,
Çeker insanı pişmannaa...
Çollok kırı – temiredä.

İki insanın ömürü,
Kasabada – kırlarda,
İsteer geçirtmää susuzluu,
Kimdä yaralar canında.

Bulêr anatar cennetä,
Kim üüsekliklää danışêr,
Yaamur döküler göktän,
Ki prost etmäk o isteer.

Sessiz kırların içindä,
Gözäl sokakta diil imek,
İstärdilär dualarda
Onnar prost etmäk, diil ekmek.

YALPAK VATANIM

Eh, canım benim, daymalı yolcu,
Hep uçêrsın sän havada-bulutta,
Resimci – güneşin püsküllü ucu,
Boyası pembä – tüülü kavakta.

Kısmetliydim bän Yalpı boyunda,
Neredä kaldı geçmişin izi?
Nallanmış beygir – gök kuşacıında,
Yıllarmız gibi, durgunmaz gezi.

Kurçu kırları – üzüm tenesi,
Baa yaprakları, filiz şırası,
Kudretli aaçlar – raatlık havası,
Halk türkülerin sesli avazı.

Neredä kaldı çöşmeli koraf?
Suların senin – sızıntılar pak...
Ne aalêêrsın sän, turnalı taraf?
Canımaysın sän – bir gülüş yalpak

YOLCULUK

Bu yolculuk ömür yollarında,
Çok yorgunnuk, zaamet zeetlenmesi,
Kulluk edärkän boş neetlermizdä,
Bölä vakıt, bölä katlı asir.

Ruh uyuyardı raatça hem haylaz,
Sessizliktä hem faydasızlıkta,
Açan geldi Aydınnadan Ayoz
Da çöktürdü seni dizlerinä.

Koparark diri kalptän eti,
Kaldırarak üüsää taa temeldän
Düzülmedik senin can kliseni,
Döktü cana Ayazma suyundan.

Tutarkan soluunu, gözdän-gözä,
İçärdin sän hayırlıını Şılaan,
Ah, nekadar yannış olêr erdä,
Taa kendini annamayarkan sän.

Kaybelmä bir zaman derinniindä,
Deniz bir yudumda hiç içilmäz,
Şüpelerin Ömür kiyadında,
Nasıl bayır kumdan, hiç olamaz.

Şüpelerni hem korkuyu koola,
Sevda sızıntısı çaarêr yola,
Açıl bütün, makar hiç diil kolay,
Bakarkan gerili İisusa.

Düşerim bän Senin altarlarna,
Senin, Kurtarıcım, izinnernä,
Vererim hepsi istediklermi
Aydın yolculukluun üüsekliinä.

Can titirer, söleer duaları,
Kurtarıcım, yardım et, prostedärkän,
Bütün ruhun haşlak ateşini
İsteerim baaşlamaa Sana sevgiylän.

Dizlerimdän kaldırma, Allahım,
Raatlanmayınca taa canım yaşlarlan...

Kurçu küüyün görünüşü XIX-cu asirin çeketmesindä (resim jurnaldan "Jivopisnaya Rossiya", T. 5, 1898)

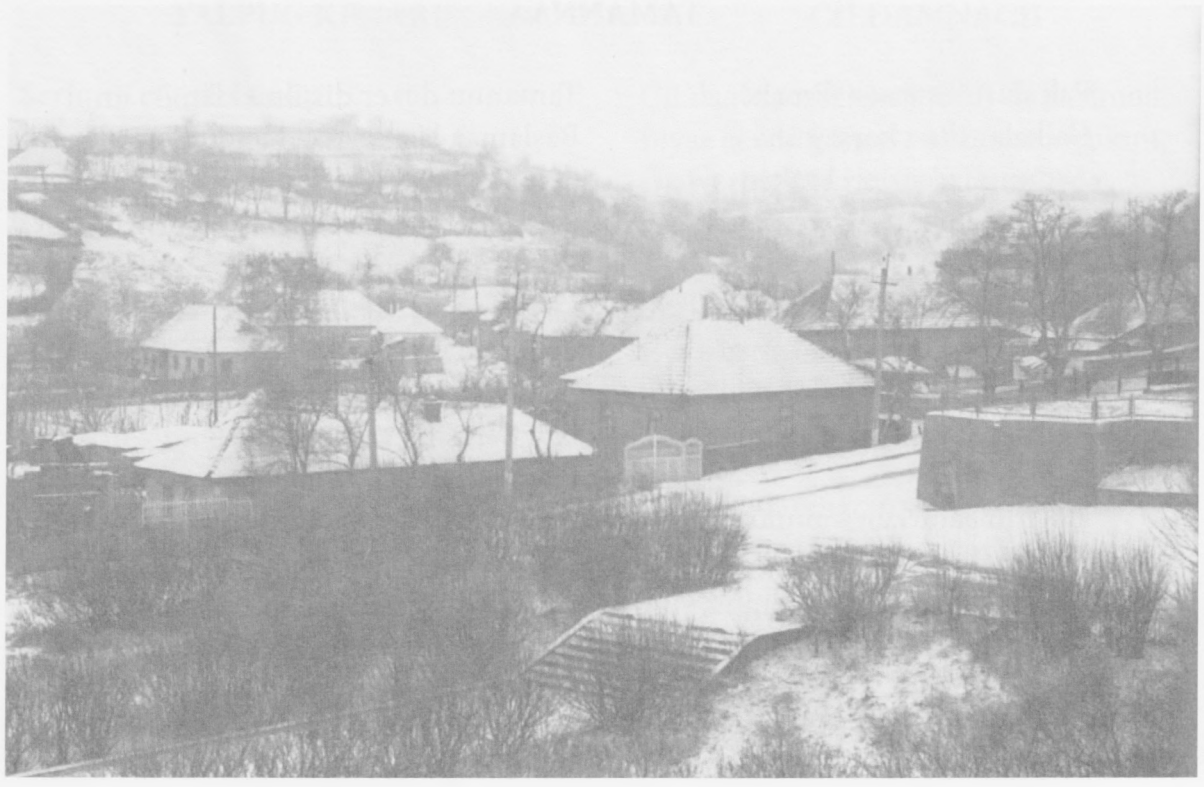

Vinogradovka küüyün kışın görünüşün (büünkü günnär)

ÖZLEMÄK

Biz seninnän özledik acıya kadar...
Beklemäk oldu artık dayanılmaz,
Annamaz , üzsüz lüzgär delilää kadar
Raatsızlêêr: o faydasız, yaramaz.

Hergünkü işi kıyıştırdık
Daymalı duyguylan diiştirmää,
Düş istediklärlän savaştık
Biz sevgimizi paylaştırmaa.

Biri-birimizlän bulaştık,
Titiremeyä kadar, derin...
Her zamannarda aşaa kaldık,
Sarp tutkumuza verip eri.

Dudaklarında hep var izlär,
Haşlanmış onnar öpmeklerdän,
Baaşlandık biri-birimizä
Vakıdınnan, ömürümüzdän.

Yakıştık her taraftan, uyduk...
Soluumuz ta birtürlü, seslän:
Can düülmelerinnän unuttuk
Dünneyi, biz birerdä açan...

Boş bu iş – ölçmää duyguları,
Ayırılmaktaykan, uzakta,
Boşuna harcama lafları,
Acıya kadar... sonsuz özlemektä...

TAMANNAA

Pak duruk sucaaz ilin akêr,
Çalkalanması karşı günä
Aydınnı izçeezleri brakêr
Hep eni duuan köpücüündä.

Neredän geler bu sızıntı,
Cannara bir tamannık örnää?
Biyaz resimnärlän akıntı –
Ayozlu çaarmak ömürünä...

Hayırlıı aararkan kıpımda –
En ufak sevgi damnacıında,
Herbir solukta hem adımda,
Yolların küçük nışancıında.

Dünnedä var çok yannışlıklar,
Bu geler salt bilmemezliktän,
Tamannıı düzer diişilmeklär,
Başlamaa lääzım salt kendindän.

Kıymetli, hoş yaratmaların,
Allahçıım, ilaç üreklerä,
Käämil, gercik baaşışların
Üürederlär salt iiliklerä.

Bak deresinä yaşamanın,
Cennet başçası – kenarları,
Ama becermää sade lääzım
Koparmaa altın meyvaları.

Bir keret dattıynan onnardan,
Vazgeçämäzsin hiç bir zaman,
Hakikat Saabi Ellerindän –
Canına saalık, tatlı baldan...

RESİM

Bak! Göklär devirilmiş Yalpugun arkasına,
Çalkalanması suyun donmuş diveç resimdä,
Buruşukları lüzgär doorudêr dostçasına:
Ya köpücää dalgada, ya saçları sazında.

Halk içindän resimci – soyları buradakı,
Püskülünnän ustalı katêr türlü renkleri,
Braz dandan, braz altından, azıcık – aradakı,
Bal benizdä kumnarı, sedeftän – öteleri...

KÜÜYÜM BENİM

Küüyüm benim! Sade sendä –
Raatlıım, kuytum hem inanmam,
Dedä ruhu yaşêêr bırda,
Bekçi diveç hem koruyan.

YALPUG KENARI

Serinnii cömert tabiatın,
Taazelii soluun hem lüzgerin...
Kuşların sesli şamatası,
Duruk çöşmenin bol akması...

Pembä dumannı uzaklıkta
Kalkınêr güneş, sansın seftä,
Altın üzünü yıkêêr goldä,
Saçlarnı altın daatmış suda.

Dolaşmış sazlar altınnıkta,
Sazan bayılmış atlamaktan,
Şivik balıklar şen üzmektä,
Sedef bleziklär – bellerindä.

Lelek yaymış kanatlarını,
Sansın karşılêêr musaafiri,
Diilim musaafir bän, buralı,
Ana tarafa canım baalı!

Seviner gözüm resimnerä
Tümsekli Yalpug kenarında,
Onnarsız yaşamanın dadı
Hem baygın, hem maanasız adı.

Bolgrad klisesi çanı düüyer,
Avşamı duaylan nışannêêr.
İidelär, süütlär sesirgener,
Burdakı ruhu aaç koruyêr.

Eski kavak, evelki bekçi,
Yabancı kuşu kıskanç izleer,
Dalında kuş raatça erleşti,
Yuva için er o ayırêr.

Gün artık batısına indi,
Salt şılamanın bitki izi,
Derin uykuya gecä sardı
Bütün dünneyi, topraa, bizi...

Çİİ DAMNACII

Çii damnacıı titirer sedef düşlerimdä,
Biyaz sevda güneşi yollêêr ona şafkını,
Örüyerim ilin yavaş, kaba otlarda
Da duyêrım ilkyaz sefa gelmesini.

O guçlü hem nazlı, beklenän, tabiata
Hep açêrım büülü, diri tokatları,
Gerçeklää bakarak, diveç hakikata,
Çevirämäm onnardan gözlerimi, canımı.

O çiiyin damnacıı, sansın ii haberci,
Ömürä, hayata oldu hayırlı nışan,
Denizlär aşırı uzat bana auçlarnı,
Yısınêrım sedef düşümdä sıcaklıından.

O bana kurtulmak oldu hem dä imdat,
Korumaa sevdayı, nasıl da zor olmasın,
Uykular sabaaya kadar ko olsunnar raat,
Tutkun duyguyu yardımsız Allaa brakmasın.

Ţonev Mihail Vasilyeviçin aylesi. Kurçu, 1890 y.

HEDERLEZ SABAASI KURÇUDA

Hederlez sabaası Kurçuda
Ergivan benizlerindä,
Koraflar göklerin ucunda
Eriyerlär aucumda.

Öreyim o koraflara,
Demetli mektuplara,
Birkaçıcık taa sıra –
Nışan eni sayfalara.

Ömürü olsun hayırlı,
Renklerin ergivannarın,
Allahtan olsun Örümeli
Dalları hoş gümelerin.

Tomrucaa sa kokêr gökä
Hem sütlü papşoylarına,
Girgin daalmış dal sokaa
Hem klisä tokatlarına.

Titirer çiçään yapracıı,
Ruhlarda sa nesä diişer,
Okunmuş kurbanı, kolacı
Herkezi şükürlü dadêr.

Diil adetçä – yortuycası
Donaklı olannar, levent,
Kırı siireder çorbacıycası,
İi mi gider bereket.

Atlı – biyaz beygirdä,
Uçêrlar ilin, kanatlı,
İlkyaz tabiatında,
Ergivannı, resimni.

Kurçu küüyündän bir aylä. XX asirin çeketmesi

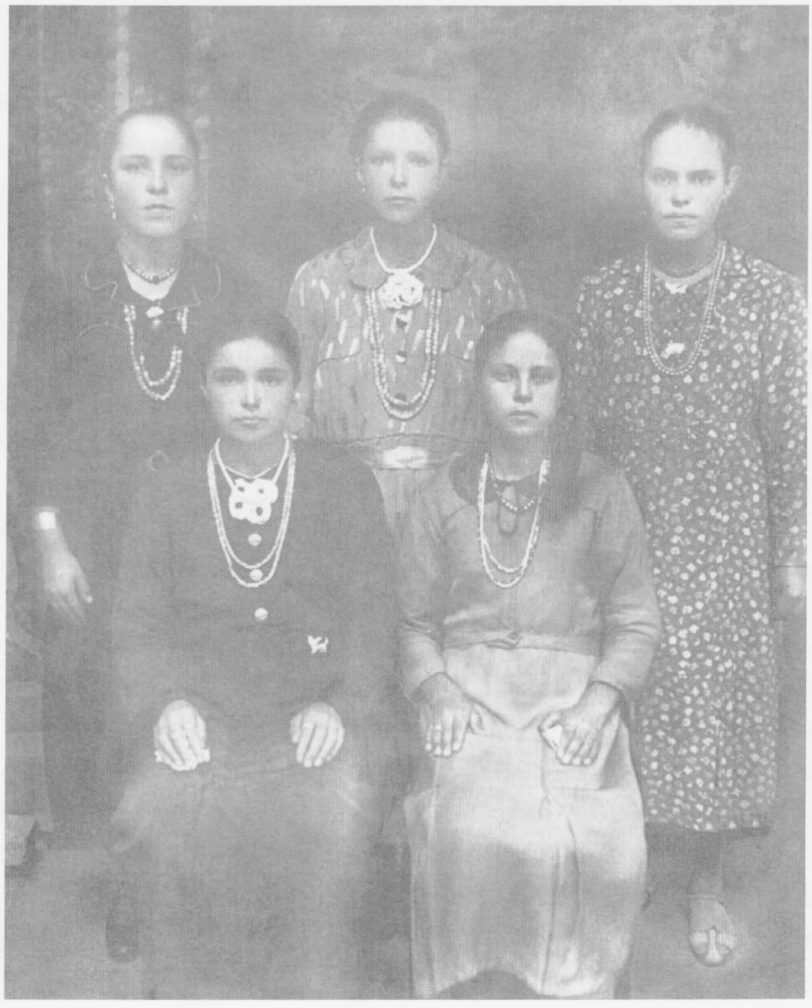

Gagauz kızları Kurçu küüyü. 1924 y.

KİYAT

O sana yazêrım bän kiyat,
Padişaayka Güz, tekrarlanmaz!
Sän bana oldun haliz imdat,
Venţeli, kumral saçlı kızçaaz!

Herbir lafçaazın – bana akıl,
Öreyim onnarlan koraflar,
Yapraklarından, daanık, renkli,
Düzeyim gercik yaratmalar.

Dumanın taazä kokusunda,
Nem, biraz acı, gümelerdä,
O büülü, sessiz başçelerdä –
Soluklar, serbest, havezlerä...

Erisin yalnızlıklıın izi
Da cömert dönsün ihlamnara,
Bulutlar açsın biyaz bezi
Yaraştırılmaz sayfalara...

Toplayım altın demetlerä
Akıllı, aarif fikirleri,
Dökülsün şafklar tefterlerä,
Yalabıdarak sıraları...

Taa üüret beni dayanmaya...
Temizlik yaptıynan canımda,
Erken sınaşık uyanmaya,
Kalemim yazsın salt duada...

İLKYAZDAN KALDI PEK AZICIK ...

İlkyazdan kaldı pek azıcık –
Çölmek dibindä birkaç damna,
Düşecek onnar yavaşıcık
Hederlez ayın otlarına.

Diiyecek yalpak güneş erä,
Özlemiş bu sıcaklıı toprak,
Sabaa kesinniklän dünneyä
Kırmızıca yaz fırlayacek.

Süünecek laalä mumcaazları,
Onnarı eni ilkyaz bekleer,
Ergivan süünän koorcaazları
Gümüşlü külü erä serper.

Hederlez, omuzlarnı kısıp,
Ömürü kolayca kableder,
Ay gecesinä adımnayıp,
Sade paraliyayı sallêêr...

ALTINCIKLAR

Güneş dökmüş altın yaamurunu,
Eşil ota cömert daadıp lehi...
Nazlı sabaa başlêêr tűrküsünü,
Diil erdeki renginnän – gökteki!

Ava altıncıklarlan birliktä...
Sarı, bordo hem kırmızı çalêr,
Garmoniya bulup üüsekliktä,
En duygulu oktavayı alêr.

İncä kokuları – sincir burcu –
Sarêr dolayları, gökü, canı.
En pak duyguylan, hayırlı, büülü,
Ürää haşlêêr hem raatladêr kanı.

Da bu enseyici örüyüştä,
Altıncıklar ruhu sansın deneer,
Yaşamakta – uzun yolculukta,
Çiçään üzü denemeyä eter.

SESLENİNİZ: NEYİ YAAMUR ÇALÊR...

Seslenіniz: neyi yaamur çalêr
Gecä saadı, açan yalnızlıkta
Kemençesinnän kol-kola kalêr...
Musaafirlär – güzün sarayında.

O annadêr zeetli hasretliini,
Devletlerä uzak yolculuunu,
Raatsız yolcu – diveç havezini –
Bulmaa yaşamanın mutluluunu...

O gamını daadêr kemençedä,
Parmakları öperlär telleri,
Altın seslär üüsek duygularda
Uyandırêr sonsuz denizleri...

Dalga-dalga üzer o arkuşu,
Sedef köpükleri kaynadarak,
Sırdan duman – gökün biyaz kuşu –
Kaplêêr, dolayları, kullanarak...

O annadêr inan için canda,
Paklık için uşaan bakışında,
Kurtarıcı seslär – gerçek sevda...
Allaa da siireder bir tarafta...

GÜZ PEETÇİLERİ

Kesinniklän bu gecä yapraklar
Uydular aklılarna lüzgerlerin,
Yaratma hastalıınnan bulaşmışlar
Da zeetleerlär güz gecelerni.

Yaş yapracıklar, nasıl kuşlar...
Uçuşêr sürüleri gölgelerdä.
Käämil çıkıştılar peetçilär –
Daattılar şiirleri dolaylarda.

Bir yavaşıcık urêrlar camnara,
Duygularlan doldurup uykuları,
Bir dä, karışıp yaamurlara,
Raatsızlêêrlar güz düşlerini.

Biz sä, pişmannıı göstermeyeräk,
Susacez sesli susmamızda...
Bakışlarmızda eriyeräk
Hem haşlak sevda ateşindä.

Lüzgeri dä duymêêrız artık...
O sa üürener peetleri,
Bularak peetlerdä raatlık
Hem ihlam, sevärkän güzleri...

SABAALEN ERKEN

Süütlär arasında gezmää
Sabaalen erken, alatsız,
Bütün güüsünnän solumaa –
Bu mutluluun payı haliz.

Ava datlı döner canda,
Döker güneş ona dadı,
Gözlär kaldı resimnerdä,
Resimcinin diri adı.

Gözükmeyän elinnän o
Serbest süretleri örer,
En vergili yaradıcı o,
Kim cannara raatlık baaşlêêr.

Raatlık – uçan yapraklardan,
Onnarlan dokumaa – zanaat,
Raatlık – incä goblennerdän,
Zanaatçısı sa – TABİAT.

Laflık

Mutluluk – счастье
Resim – картина
Resimci – художник
Serbest – свободный, вольный
Süret – образ
Yaradıcı – творец
Zanaat – ремесло
Zanaatçı – мастер, ремесленник
Tabiat – природа

MAGIYALI ŞAFK

Magiyalı şafk üzer
Bitkisiz yolculukta.
Angı uzaklıı seçer
Yıldız diveç üzmektä?

Taynaylan dolu yolu
Göklär padişaalıında,
Yok başı hem yok sonu
Tanınmadık sarayda.

Bakışı o yıldızın
Çok kerä eri izleer,
Şılaa, keskin hem girgin,
Meraklıını gösterer.

Te peydalanêr camda
Altın yalabıcıklar,
Nışannanêr sırçada
Şımarıklı braz gözlär.

Şeremet kayet ellär
Pianinoya kaçêr,
Becerikli parmaklar
Seslär uygun çıkarêr.

Gecä karşı duramaz –
Pek nazlı göktän ava,
Paklıını tekrarlamaz
Birzaman saarca avaz.

Herkezi sesirgener
Yıldızın türküsünä,
İhlam şairi çeker
Duygulu şiirlerä.

NEKADAR AZ CANA LÄÄZIM...

Kavakların ruhu, tabiatın soluu,
Şen kuşların sesi, kır, çiçeklär yolu...
Maaviliindä gökün şafk pembä peydalanêr,
Tombarlak gün duuêr, minunya topraa geler.

Hepsi hem herkezi bu duumaya seviner,
Gök altında, ne diri, yaşamayı başlêêr.
Ufacık böcecik aucuma kondu,
Nasıl yaşêêrsın sän, sansın bana sordu.

Bakınız o böcää, kırmızıda – kara,
Küçucük güüdedä – büük canını aara.
Nekadar çok duygu gün duusunda döner,
Nerdäsä, yakında, Allaa sessizçä siireder.

Nekadar az cana lääzım sefalıktan,
Sade birazıcık bitkisiz gözelliktän...

ÇİÇEKLÄR - ÖRNEK İNSANNARA

Angı maanalarlan dolu çiçeklär demedi?..
Gözellik ateşi donaklêêr kırların tenini,
O cömert Allahın Elindän tamannık kuvedi,
Yaydırmış gerciklii, örteräk er bitkisizliini...

Yaklaş bir çiçää da siiret bu nazlı büümeyi –
Uşaan gülüşü, güneşli, üreeni koparan...
Hiç kimsey alamaz ondan o gerçek sevmeyi,
Bakêr dannara karşı, salt şafkları aarayan.

Dannar da ona, şükürlü, benizdän baaşlamış,
Alêr gözünü kırmızı yalınnar izleri,
Bir küçücük yapracıkta serbestli erleşmiş
Gökün maavilii, parlayan biyazlıı kaarların...

Allaa da sulêêr yaamurlarlan bu yalabıklıı,
Güçlü Kuvedi annadêr bir nazlı çiçektä,
Örnek insana – kabletmää Saabidän gözellii,
Uslu çiçeciin sesindä, diveç seslemektä...

AÇAN HEDERLEZ TOPRAA GELER...

Güneşçik benzeer portokala,
Turuncu altınnan birleşmiş,
Gök sofrasında şıladarak,
Kär ortasında o erleşmiş.

Şırası taşêr maavı bezä,
Sevinçli koraflan donadıp,
Serpider damnaları Erä,
Hepsinä brazarıcık daadıp.

Nekadar datlı damnacıklar,
Ergivan doyamêêr, hep içer,
Da birdän-birä tomrucaklar,
Fırladıp çiçekleri, patlêêr.

Ah, bu ergivan benizleri!..
Hepsicii artık islää annêêr,
Ani uzadıp ellerini,
Hederlez ayı Topraa geler.

BÖLÄ GÜZ YAVAŞ BİTER...

Güz süüner yavaş-yavaş... eriyip şiirlerdä...
Hasretli bakışların taa diri umudunda...
Buludun köpücüündä... yaşayan taa renklerdä...
Yapracıın uççaazında... çiçeciin tomrucuunda...

Göklerin sedefindä – gözlerin aynasında...
Gücülä damnalarda hem sonsuz yaşlarında...
Naanä kokularında... lüzgerlär arasında...
Kısalan günnerindä hem darsık susmalarda...

Saklanêr gümelerdä... aaçların kuytusunda...
Güneşin gölgesindä, şılaanı deneyeräk..
Akêr auçlarına tatlı bal koyusunda...
Da kayêr sıralara, rifmalara döneräk..

Bölä güz yavaş biter... hepsinä dokunarak...
Anatarları brakêr altın yapraan altında,
Da pişmansız adımnêêr, kışlara yollanarak...
Nışannar sade kalêr tabiatta, canında...

TABİAT

Süt köpüü – sabaalenki duman,
Gün duusu damnêêr örtülerä,
Göklerdä birdän-birä duuan,
Pembelik serper gümelerä...

Bir dä diriler şamatası
Kuşçaazın şevik sesçeezindä,
Sevinçli hem şen atlaması –
Serbestlii sevän aylesindä.

Bulutlar kaçêrlar, koolaşıp,
Gücülä izlär sade kalêr,
Maavilää eri boşandırıp,
Gök kırı ipeklän sarınêr.

Ak aacında yapracık şılêêr,
Cennet kuşuna ölä benzeer!
Keskin kırmızı yalabıyêr –
Güneş şafkçaazınnan yarışêr...

GÜNEŞ

Dalgalanêr gökün denizindä
Sızıntısı sıcaan hem aydınnıın,
Diveç şılak dünnä üzerindä,
Padişaası çiçään hem otçaazın.

Üzer güneş, tekerlener yavaş,
İzmetçisi Topraan, bakıcısı,
Gecä karannıına yapan savaş,
İiliin – sevgiylän yaradıcısı.

Sana karşı uçêrım ventesiz,
Yollarıma döşet korafını,
Nazlı kuşun uçamaz kanatsız,
Uzalt dandan kaavi kanadını.

Sana karşı uçêrım, şiircim,
Ki her sabaa eni olgunnaşêr
Duygu zeedesindän şafk avacıı,
Türkü sıcak... ani cana diiyer...

ERGİVAN DALCAAZI

Ergivan dalcaazı
Raatsızlêêr canımı,
Düşürer lafçaazı,
Kefledip üreemi.

Şiirli-türkülü
Karşılêêr ilkyazı,
Bitkisiz duygulu
Avası çancaazlı.

İnançlı-yalpaklı
Dayanêr sapçaazı
Buluda yanaklı,
Benekli yanacıı.

Sürüdä bulutlar
Haydanmış güneşä,
Sansın kuzucuklar,
Yamanêrlar sıcaa.

Göklerdän maavilik
Dalcaaza döküler,
Bitkisiz nazlılık
Canımı erider.

* * *

Pek käämil başçıvancı ay,
Bintürlü onda çiçek var,
İnanmazsan, hadi, gel, say,
Dostlarnı da yardıma çaar.

* * *

Ay oldu bu gecä balıkçı,
Yıldızlar – altın balıcıklar,
At, beceriksiz, oltacıı,
Yıldızlar tutulmayaceklar.

* * *

Oturêr sidänka yıldızlar,
Doz-dolay erleşmişlär kızlar,
Kimisi diker peşkirlerı,
Kalanı örer terlikleri.

* * *

Açan bitki aaç Toprakta erä düşecek,
Açan bitki çiçecik susuzluktan kuruyacek,
Açan kuşların sesi artık kesilecek,
Bitki ana lafı kurulu kalacek,
Küsmä, açan annaman gelecek,
Topraa boşuna çiinemää etecek,
Ozaman ama pek geç olacek...

GÜZ

Güzü kimsey küüdä beklemäzdi,
Sade yaz, angısı yorulmuştu artık,
Hem o däducuk, ani skemnedä oturardı,
Duyguluydu onun bakışı, darsık.

Neyi düşünärdi, geçmişleri mi?
Neleri istärdi, neyä geldi?
Sansın, vardı evi dä, uşakları,
Ama, güz gibi, gözleri hasretliydi.

O sevärdi gülmää, cümbüşü annatmaa,
Ki zorda da lääzımdı nasılsa dayanmaa,
Zaamettä, işindä teri dökmää,
Ki lääzımdı bütün ayleyi doyurmaa.

Oturardı, da, sansın, neyisä beklärdi,
Ömürü mü istärdi geeri çevirmää,
Nekadar çemreklik, aariflik onda vardı,
Neetiydi – dooru toprakta yaşamaa.

Aktarardı birär-birär sayfaları,
Yaşanmış günnerini, saatlarını,
Güz diidiydi ona, alıp yıllarını,
Yaşlandıydı, ama gençti canı.

Te yaamur başladı garip türküsünü,
Lüzgär tekrarlardı onu acızgannı,
Ölä bir duygu, sansın hepsi insannarın
Kahırları sarmıştı zabun omuzlarını.

Lüzgär koparardı gökü iki parçaya,
Sansın nesä istärdi däducaa sölemää,
Bekim, bir güz günü o diveçlää gidecek,
Yaamur sa adetçä göktän dökülecek...

Anna BOEVA

ADAMNIK

Bu annatma diil yalan, diil masal da. Ne var bu yazılarda, onnar haliz olmuş Çimenküüdä 70 yıl geeri. Bişey unudulmamış, büünkü günädän etişmiş hepsi, ne olmuş bu ayledä, angısı için laf gidecek. Benim tarafımdan bän sade kimisinin adını diiştirdim hem aazdan annatmaya verdim bir yazılı forma.

–Varu, ya gel, bişey soracam, – Kostika el etti kızçaaza evin ardında da şüpeli-şüpeli bakındı yannarına. –Boban evdä mi?

–Yok, o büün gitti rayona, – dooruca söledi kız.

–Ama avşama gelecek mi? – şalvir çocuk istärdi laf almaa.

–Gelmeyecek, orada kalacek,– gücenik dedi Varu.

–E, bak islää, yalan sölärsän, yanacıın patlayacek! – parmaanı sallayarak, korkuttu Kostika.

İşidip bu sert lafları, Varu kopettirdi tokatçıktan evä dooru. O yaklaştı bobasına, ani maaza yanında kulaklarını dikmişti dä sesirgenärdi...

Varu – edi yaşında kızçaaz, dayma gelärdi Lidacaa, Kostikanın kızkardaşına. Onnar akrandılar, bilä şkolaya gidärdilär, bilä dä oynardılar. Varu getirärdi ona kendi oyuncaklarını, aşıklarını, kuklalarını, Lidacık ta sevinärdi hem pek gevrek gülärdi. Ama şindi Lidacık hastaydı, yatardı döşektä da dışarı hiç çıkmazdı. Anaları, Savku bulü, diil çoktan öldü, taa kırkı yoktu. O bir ii ürekli, yavaş insandı. Uşaklarını sevärdi, aylesini zar-zor çalışardı bakmaa. Bobaları, Koçancı Petraşku, şindi yas tutardı, sakal brakmıştı, gezinärdi aul içindä dürük, kara bulut. Ama o ilerdän dä hep böläydi, insan üzünä pek bakmazdi, az lafedärdi, selämi bilä almazdı. Kapalı ürekli, kakaval adam. Bitki vakıt o kayet çökmüştü da kafayı hiç kaldırmazdı. «Erä bakan – ürek yakan». Kostika dört yaş taa büüktü Lidacıktan. Üürenmää onun havezi pek yoktu, klasta sade görünärdi, oturup bir-iki urok, sora şkoladan kaçardı. Sokaklarda başıboş gezärdi, dilenärdi. Kendi-kendinä yaşardı, nicä halaza fidan kırda.

Koli batünun evi durardı Koçancılara karşı aul aşırı. Onun aylesi büüktü: beş uşaa vardı. Yıllarca beklemiş olsun baari bir çocuu, ama Allaa vermiş beşini dä kız. Nikolay İlyiç, nicä insan ona danışardı, küüdä işlärdi predsedatel selpo. Romında bitirmiş beş klas, üürenmiş sade 9-a hem 10-a. Onun notaları tabeldä korunmuş şindiyä kadar – unukalara örnek. Ürää yanıktı, ani uymamış taa ileri dooru gitsin üürenmää. Slujbasını yapmış Romıniyada, Zimniça kasabada. Pek islää romın dilini bilärdi, sora rusçayı dä çabuk üürendi. Gözäl yazması vardı hem original yazılardı: imzasını ölä kıvradardı, ani bitkidä olardı haliz bir orak. Oldu üç, yıl nasıl Nikolay İlyiç predsedatellik edärdi. Her gün sırtında taşıyardı selponun işlerini, izmet edärdi üç küüyä: selpoya girärdi o vakıt üç komşu küüyü. Yaamur-çamur, yazı-kışı o aşırıdan getirärdi mal bu üç küüyün tükännarına. Haftada iki-üç kerä kasadan paraları götürärdi banka. Bedarkada mı, öküzlärlän taligada mı – herzaman bulunardı yolda. Yollar uzak, vakıtlar zor hem korkunç. 1946-1947 yıllarda, o büük kıtlıkta, hepsi insan aaçlık çekärdi. Ozaman çok hırsızlık ta olardı. Bu üzerä predsedatelä vermiştilär kullansın bir tüfek. Avşamnen ikidä-birdä o patladardı tüfää havaya. Bütün maaledä işidilärdi tüfek sesi. En büük kızını dä üüretmişti tetii çekmää. Kimi kerä, açan aşırıdan evä dönmää etiştirilmäzdi, ozaman tüfää patladardı Lenţa, da bu sayılardı, ani çorbacı evdä. Karısı Tudora bulü namuzlu, cana yakın bir insandı. Kendisi üsük kadardı, ama elindän herbir iş gelärdi hem hepsini kırnak, uygun sevärdi yapmaa. Dayma deyärdi: «İnsan belli işlerinnän». Koli batü almıştı ona dikmää maşina «Zinger», dä o giidirärdi bütün aylesini. Predsedatel üç yılın içindä zenginnämedi, maya tutmadı, onun da aylesi zoru çekärdi. Ani dokuz kila sıra unu ona verilärdi, karısı o uncaazı savaşırdı uzatmaa nekadar taa çok vakıda. Un bittiktän sora Tudora bulü papşoy bulgurundan hem kepektän pişirärdi edi tayna pita boy-boy – büüklerä hem küçüklerä. Dayma olardı ölä, ani taman Tudora bulü bitirmiş pişirmää o pitacıkları, gelärdi birisi: ya Bıdık dädu aul aşırı geçmiş istemää kızlardan gazeta mahorkasını sarmaa, ya da başkası uuramış. Tudora bulü musaafirä verärdi kendi pitasını, sora da kızlar kırardılar birär parça kendi payından da verärdilär mamusuna. Nikolay İlyiç kimi sıra iyärdi stolovada. İnsan gelärdi evä kapuda istemää bişey-bişey imää: «Ver Kolinin payını! Ver!»

İnsanın aaçlıktan kararardı gözleri. Karı da can acısından paylaşardı neceezi vardı, boş ellän insanı çevirmäzdi. Avşam imeeni aylä toplu yapardı. Plita üstündä herkerä hazırdı sıcak su. Yıkandıktan sora aylä başı oturardu skemnecää, kalanı da doz-dolay sofrayı sarardılar erdä. Bobaları tatlı bakışını gezdirärdi kızlarında, sora sertçä gülümsärdi bıyık altından: «Seslediniz mi büün mamunuzu? Kiyatlarınızı açtınız mı osa sade beşkacık mı oynadınız?»

Tudora bulü imeeyi bobaya koyardı ayırı bir çanaa, kızlara sa kotarardı bir güvecä. Altı aaz bir-iki kaşık aldıynan, güveç çabuk boşalardı. Bir kerä sä sofraları pek acılı olduydu. Tudora bulü yapmıştı fırında malay, tatlılı çukundurlan. Gözäl kokardı pideyä, hepsi aaçtı. Koyunca tuçu sofraya, uşaklar sardılar siniyi. Bir minutta tepsi boşaldı...

Bobaları kalktı, çıktı... Her avşam Nikolay İlyiç yapardı selponun otçötunu. Brezent çantasından çıkarardı o günü satıldıı malın parasını da başlardı saymaa. Herbir kupüraları koyardı üzär-üzär. Sora sarardı onnarı bir kiyat şiridinnän, yapıştırar-

dı tutkallan, daalmasın, üstünä dä gözäl yazardı toplama sayısını. Büücäk kızlarına da verärdi saysınnar kapeykaları. Onnarı da ellişär-ellişär sarardı bir biyaz kiyada – yapardı fişek, üstünä dä genä nışannardı sayıyı. Birlikleri hiç saymazdı, onnarı kantara koyardı. Bir kapeyka çekärdi bir gram. O yıllar bir paçka sırnik tutardı bir kapeyka. Otçötu Nikolay İlyiç yazardı düpä-düz sivridilmiş himiçeskiy karandaşlan, altına da kopirka koyardı. Meraklıydı siiretmää, nasıl o karandaşını kullanardı: geçirip hesaplarını tefterä, o karandaşı koymazdı masa üstünä, ama çabucacık iliştirärdi saa kulaanın ardına. Karandaş hiç düşmäzdi, durardı orada lääzım olunca. Sora saledip, ölä hızlı bulardı onu kulaan ardında, ani parmakları görünmäzdi. Bu işi yapardı pek çemrek, nicä virtuoz! Nikolay İlyiç hesaplardı kobaklı şçötta! Kızlar keskin gözlän hepsini kertärdilär hem kabarardılar, açan bobaları bölä sorumnu işi onnara inanardı. Kendisi dä sevinärdi, ani gelirä genç kuşak büüyer.

Predsedatelin aylesi yaşardı iki odada. Bir camal yısıdardı iki içeri. Büük içerdä camal boyunda durardı çamurdan bir geniş pat, döşeli hasırlan, onda yatardı kızlar. Küçük içerdä dinnenärdi ana-boba. Vardı taa bir odaları – suuk soba. Orada durardı bir büük dolap, bir fıçı turşuylan, bir dä derin sandık Tudora bulünun çiizinnän, ama o da azar-azar boşalardı. Hayatta, bakırlıkta, asılıydı iki kazan içmää suylan. Pınar uzaktaydı. Büük kızlar şansora yarardılar işä. Kışın pınarın aazı buz tutardı, yoktu nicä yanına yaklaşmaa. Bu üzerä bobaları yapardı demirdän çivi, angılarını kızlar giiyärdilär ayak kabın üstünä. Öleliklän pınardan çekilärdi kofaylan su.

O gün karannık çöktüynän, Nikolay İlyiç evä geldi. Lafta varmış gitmää rayona selponun peçatını yaptırmaa, ama uymamış, gidilmemiş. Nikolay İlyiç, otçöt işlerini bitirip, nasıl da yapardı herzaman, geçti dinnenmää. Vakıt artık gecä yarısına yakındı. Ufaklık çoktan artık uyuyardı. Yorgunnuktan adam osaat daldı uykuya, Tudora bulü sa taa uyumazdı... Gecenin bir vakıdında evin ardında nesä trakladı... Karı sesirgendi. Ne olsun bu? Sora ortalık sansın sus oldu. Bekim dä ona ölä geldi... Ama yok! Şindi dä yukardan işidildi! Kiriştä bişey çıtırdadı... Aman, ne olêr dışarda acaba? Kış gecesi, avşamdan bişey yoktu. Sanki lüzgär mi kudurêr da salkım aacınıшт dallarını kırêr? İçindän bir şüpeli fikir geçti... «Eer taa bişey işidilirsä, – düşündü o, – uyandıracam çorbacıyı, makar ki o derin uykuda...» Çok geçmedi – genä! Ama bu sefer: «Lup-lup! Lup-lup!» – kiminsä adımnarı işidilärdi.

– Koli, kalk! Tez kalk! Hırsız tavanda gezer! – sarsaladı o kocasını. Adam döşektän osaat fırladı, geçirip bişey üstünä, çıktı hayada. Merdiven basamaklarını ikişär-ikişär aşıp, o sessiz sıyılıverdi tavana. Orada karannıktı. Ama kiriştä birkaç keremet sökülüydü, da o kedik şindi şıladardı iki karartıyı, nicä tılsımnarı. İki kişi domalmıştı terekä yıvıncın üstünä, angısını çorbacı koruyardı toomnuk için. Kapıp beräänkının bacaandan, hırsız osaat yıkıldı, çürük örtü gibi. Öbürü sä, sıbıdıp elindän bişey, tıdı dooru kedää da merdivendän başaşaa üzdü lumbur-tumbur kaar içinä... Hırsızlar burasını beş parmaanı gibi bilärmişlär. Onnar hanidän dadanmışlar bu «emnik erä» da dayma azar-azar bir konserva tenekisinnän terekä taşıyarmışlar. Tudora bulü sä gündüz, pinip tavana, şüpelenärdi, ani kızlar genä daatmışlar o boodaycı. İçerdä Tudora bulü tutuşturdu lampayı hem feneri. Uşaklar hepsi korkudan sokulmuşlar bir köşeyä, nicä

yavrular. Hepsi titirärdi, hepsi korku içindä durardı. En küçüü gez-gezinärdi o çırpı bacacıklarınnan ba kakularına, ba mamusuna. Ama bu iki yaşında uşaa kimsey kucaa almazdı. Bir nedän sora Lenţaylan Tatyana, alıp tüfää hem feneri, çıktılar dışarı. Kapu önündä bir-iki kerä tüfek patladı. İkisi dä korkudan çıvdırık baarardı: «Karaul! Karaul!» Sora Lenţa taa bir kerä patlattı, ama suuk gecedä kimsey işitmedi, kimsey dä gelmedi. Kızlar girdilär içeri. Tavandan işidilärdi Koli batünun sert sesi. İçerdekilär dikmiştilär korku dolu bakışlarını dooru kapuya. Hepsi beklärdi... Kapu açıldı. İlkin göründü çıplak kafalı bir adam, ani soyuk kalpaanı kıstırmıştı koltuuna. Girip içeri, o osaat çöktü erä, ölecä dizçä dä kaldı. Ardından çorbacı kapadı kapuyu. İçersini kapladı çirkin sessizlik. Hepsi şaş-beş kaldı! Hırsız diildi aşırıdan, diildi yabancı da... Soyguncu çıktı en yakın komşu – Petraşku Koçancı!.. Hem onun oolu Kostika, ani osaat yok oldu, sansın bir er köpää... Petraşku zayıf güüdesinnän sinmişti, başını aşaa indirmişti. O artık verilmişti, benzärdi düülmüş köpää. Hiç özenmäzdi kaçmaa bilä, kendi derisini kurtarmaa. Koli batü Petraşkuyu omuzundan döndürdü pattakılarına dooru:

–Bak! Bak, benim beş uşaam var! Onnarın aazından bitki bukalarını gelmişin almaa?.. Adamsın mı sän? – Sora gözlerini çevirdi beräänna da dargın-dargın attı: –Getirin bana bir buçak, şindi onu doorayacam, parça-parça yapacam!.. Avrrr-adını...

–Aman, ayol! Bunu sade yapma! Onun da var uşacıkları! – Tudora bulü hem yalvarardı kocasına, hem stavrozunu yapardı... Adamın pek üfkesi çıkmıştı... Yanaklarında avurt kemikleri sinirli oynardı...

– Sölä, näbayım bän seni şindi? – o hep dişlerini gıcırdadardı. – Sölä, susma!

–Yap... yap, ne istärsän, Koli... Aulunda tutmuşun... – Petraşku bitki halda söledi dä bundan birtaa sesini çıkarmadı. Petraşkunun gözleri bakardı boşa... O sansın diildi kendindä. Ortalık olduydu pek korkunç. Ölä gelärdi, ani eer bir kıvılcın bir erdän çıkaydı, bütün ev tutuşaceydı. Bilinmäzdi, ne olaceydı o gecä, eer hırsız kaçmaa özenäydi, ya da karşı koyaydı... Nikolay İlyiç bir alifli, sıcak kannı adamdı, ama taş ürekli diildi. Üfkesi çabuk çıkardı, sora çabuk ta dönärdi. Karısı bilärdi onun barut harakterini, onuştan hiç bir kerä bilä «yangına körüklän gitmäzdi». Hem Tudora bulü islää annardı, ani kocası bu işi yapmaz – eli kalkmaz!

Petraşku hep ölä imdatsız durardı. Onun aazı kilitliydi. Lampadan gölgä urardı sap-sarı üzünä hem belli edärdi fit çökük kara yanaklarını. Gözleri derin batmıştı kafa kemiinin içinä. Onun kuru güüdesi hiç doldurmazdı yamalı surtuunu. O kalmıştı bir uşak kadar. Bakışında yoktu ne ceza şüpesi, ne dä ölüm korkusu. Yoktu yalvaran bakışı da, ani af etsinnär onun kör neetini. O istemäzdi baaşlasınnar ona kalan günnerini. O bıkmıştı bölä yaşamaa. «Nekadar aaçlık beni azar-azar kemirecek, taa ii diil mi birdän-birä... dä çektirmesin baari», – düşünärdi Petraşku. O beklärdi saadını... O kayıldı kär şindi koysun kafasını kurban taşına. Canını ortalaa artık koymuştu. Nikolay İlyiçin önündä durardı zavallı bir kurban. Ana tarafının kara günneri kurbanı! Binnärlän vatandaşların birisi – aaç çiftçi adamı! «Yap, ne istärsän! Yap, ne istärsän!» – klisä çannarı düülärdi Nikolay İlyiçin ruhunda. Petraşkunun solgun bakışı şindi onun buvazını tıkardı. Tudora bulü verdi kocasına bir çölmek su içsin. Biraz soluklanıp, adam sildi annısını, oturdu patın kenarına. O küçüü geliverdi bobasına, sarıldı ensesinä, kay-

dı dizinä. Üfkä sauşardı, kızgınnık başladıydı suumaa. Kin dä tutmaa Nikolay İlyiçin tabeetindä yoktu.

–Petraşku, seslä beni! Sat inää dä git Rusiyaya. Orada sän uşaklarını da, kendi canını da kurtaracan, – yımışak seslän dedi Nikolay İlyiç da çıktı geçirmää komşuyu.

Evdä bobasını beklärdi Kostika hem Lidacık. İçersi suuktu. Uşaklar yatardılar giiyimni. Lidacın başı şalinkaylan dartılıydı. Onun yanacıkları kızarmıştı, ama o kırmızılık hastalıklıydı: kızçaaz sessiz yanardı ölüm atindä. O kimseyi tanımazdı. Hastalık, kara canavar gibi, durmamayca yapardı kendi çirkin işini: emärdi hem çıkarardı Lidacın yaşamasını onun küçücük tenindän. Bu kızçaaz senärdi, nicä bir çiçecik güzün...

O gecä Nikolay İlyiçi sabaaya kadar uyku tutmadı. Fikirlär kafasında biri-birinä dolaşardı. İlerdän dä diildi kolay. Ama şindi insanın sofrası heptän boş kaldı. O hasretti bir dilim mamaligaya da. Nedän bizim çiftçi halkın başına aaçlık geldi? Neçin insan ömürünnän mezarlaa gider? Uşaklar baara-baara aaç ölerlär? Kimdä kabaat? Kim cuvap edecek bu insansızlık için? Kendi-kendinä soruşları adam koyardı, ama cuvap onnara bulamazdı. Soruşlar öndercilerin saar kulaklarından dönärdi geeri. Ama Nikolay İlyiç bilmäzdi, ani dooru cuvap alınacek taa 20-25 yıldan sora.

Ertesi günü işidildi, ani sabaaya karşı Lidacık ölmüş. O Lidacık, ani öla gevrek gülärdi.

Petraşku Koçancı yaptı ölä, nicä dedi Nikolay İlyiç: sattı inää, alıp başını, oolunnan gitti Mariupolä, nereyi çoyu gidärdi işlemää.

Geçti yıllar, yaşamak düzeldi. İnsan çalışardı kolhozda, kazanardı trudoden, yıl bitkisindä para da kabledärdi. On yıldan sora Petraşku Koçancı oolunnan döndü evinä. Her gün gidärdi kolhoza, islää çalışardı, öncü kolhoznik olduydu. Patredi durardı şannı taftada pravleniyanın önündä.

Nikolay İlyiç hep işlärdi selpoda predsedatel. Kızlar büüdülär, şkolalarını bitirdilär. Kimisi evlendi, kimisi gitti taa ileri dooru üürenmää. Günün birindä Nikolay İlyiç hastalandı da operaţiyaya dayanamadı... Onun evi önü insan doluydu. Hepsi gelmişti predsedateli bitki yoluna geçirmää. Hayat hem içersi kalabalıktı. Avgustun ilk günnerindä pek sıcaktı. Ortalık kaynardı, kapuları, pençereleri açmıştılar. Adamnar taman hazırlanardılar sandıı dışarı çıkarmaa. Bir boz sakallı adam kalabalıın arasından sokularak hızlı geçti dooru içeri. Stavrozunu sık-sık yaparak, sandıın yanına düştü. O başını erä urardı hem düülärdi, nicä kurşuna urulmuş bir kuş...

* * *

Bän çok kerä vardır işittiim bu olayı kendindän, Varvara Nikolaevnadan – o Varudan, ani küçüklüündä Lidacıklan oynardı. Varvara Nikolaevna üürendi, oldu islää, namuzlu bir buhalter. Otuz dokuz yıl çalıştı selpoda baş buhalter, oradan da sora pensiyaya çıktı.

KÜÇÜKLÜÜM

1. Bukva «T»

Bän bir yaramaz uşakmışım, zarardan zarara gezärmişim. Ama yaptıklarımı anam-bobam prost edärmişlär. Ellerimä urmamışlar, dayak ta çekmemişlär, neçinki bän ayledä en küçüktüm. Bizim evimiz küüyün ortasındaydı, onuştan hepsi bizä yakındı: şkola, tükän, selsovet, pravleniya, bolnitsa. Hem bizim küüdä açıldıydı üüsüz uşaklar için bir ev – «detdom». O da bizä pek yakındı, yol aşırıydı.

Detdomcular ayırılardılar taa yıraktan, neçinki onnarın abaları, çepiçleri, şapkaları birtakımdı. Kış vakıdında o boz renktä rubalarlan uşaklar annaşılmazdılar, angısı kız, angısı çocuk. Kızlarda pelik yoktu, onnarın saçları kırkıktı, nicä çocukların. Detdomcuları brakmazdılar gezsinnär küü içindä kendi başına. Onnar gezärdilär stroylan, ikişär-ikişär. Yannarında vardı terbiyeciyka, angısı göz-kulak olardı distiplinaya. Bu detdom bizim küüdä çok durmadı, ama aklımda kaldı, nekadar talantlı uşaklar vardı aralarında, ne becerikli işlär yapardılar. Herbir yortuya onnar hazırlardılar konţert, nereyi bizi dä brakardılar girmää. Klubçaaz küçüktü, dolu olardı insannan, hepsi istärdi siiretmää bu zavallı üüsüzleri. Onnar çalardılar türkü, tanţ oynardılar, peet sölärdilär, ama, bana gelärdi, onnarın gözleri hiç diildi şen. Onnar garip seslän çalardılar, insannar kimisi yaşlarını tutamazdılar, aalardılar. Aklımda kaldı bir kız, olsun oniki-onüç yaşında, onun adıydı Ksüşa Talmazan. Onu artık hepsi bilärdi nicä bir artistka. O stsenada gözäl patefon muzıkasına görä yapardı türlü akrobatik etüdları. Bu kız sansın kemiksizdi! O pek cambazlıı becerärdi, kolay bükülärdi, başaşaa durardı parmak üstündä, kıvrılardı, yılan gibi. Sora atlayıp yukarı, konardı erä da katlanardı iki kat, sansın bel kemii hiç yoktu. Nelär yapardı o stsenada, insanın aklı alınardı. Siiredicilär korkardılar solumaa: «Aman düşmesin! Aman birersini kırmasın! Kopmasın o incecik beli!» Bän dä şaş-beş kalardım hem açık aazlan bakardım bu fenomen kızın yaptıklarına. Bizdä oturardılar iki genç terbiyediciyka, angıları işlärdilär detdomda. Onnar gözäl giiyinärdilär, uygun erleştirärdilär saçlarını, boyardılar dudaklarını. Onnar herkerä dufiya kokardı. Bunnarı bän hepsini kertärdim hem istärdim bän dä taa çabuk büük kız olayım, benim dä gözäl rubalarım olsun. Ama çok vakıt lääzımdı beklemää, bän ancak taa beş-altı yaşındaydım. Bu kızlar dayma alardılar beni onnarın odasına, verärdilär bana bakmaa albomnarını, artistlerin patretlerini. Kimi avşam oynardık domino hem onnar da benimnän iilenärdilär. Bän saatlan beenärdim kendilerini siiretmää, nasıl onnar ayna karşısında düzünärdilär. Bana gelärdi, ani bu iki rus kızı pek gözäldilär. Bir gün çok-çok düşünmedän, bän sataştım kızlara boyasınnar benim dä dudaklarımı. Onnar, gülümseyip biri-birinä, boyadılar hem dedilär, ani bana pek yaraşarmış hem gözäl durarmış. Bän istedim onnardan aynayı. Açan baktım aynaya, annadım, ani onnar beni dolapladılar: boyamışlar başka pomadaylan sade ırsınnar beni başından deyni. Onnarın dudaklarında pomadanın rengi taa gözäldi! Taa pembäydi! Bän osaat sıyırttım enimnän o tunuk boyayı da sataştım hemen boyasınnar kär o pomadaylan, nasıl onnarın dudaklarında! İkisi dä başladılar demää, ani onnarda yokmuş ölä pomada, ani onnar boyamışlar dudaklarını suratalarında. Ama on-

nar taa bilmäzdilär, kiminnän vardı işleri hem neyä onnar sarıldılar. Bezbelli, o pomada taa paalıydı, da onuştan düşündülär, ani bana bu da etär. Bän başladım seslän aalamaa, iki sıra yaş yanaklarımdan akardı, çıvdırık baarardım – taş dikärdim! Terbiyeciykalar susturamazdılar bu beş yaşında inat uşaa. Verärdilär elimä bomboni, oyuncak, taa başka işlär, ama benim gözümdä hep o pembä pomada uçardı. Bän dä kızçaaz gibi istärdim gözäl olmaa! Azetmedim, ani beni aldattılar! Aşaaladılar! Sandılar, ani benim hiç yok annamam gözelliktän! Birazdana bezbelli benim keskin sesim bıktırdıydı onnarı, da kızın birisi çıkarıp çantasından sevdii pomadayı, boyadı dudaklarımı. Bän, genä aynaya bakınıp, osaat uslandım. Küsü bişey yoktu. Bölä ufak-tefek işlär çabuk geçärdi. Rusça bilmäzdim, ama her gün kapardım birkaç eni laf. Bän dä onnarı üüredärdim gagauz dilinä: Что такой? – Kapa котой!

Bir kerä bän genä kızlara takıldım: bu sıra üüretsinnär beni dä akrobatikaya, nicä yapardı Ksüşa Talmazan. Kızlar kayıl oldular. Avşamnen içerdä parça palaların üstünä döşärdilär bir yorgan, tutardılar beni belimdän da üüredärdilär yapmaa «mostik», «şpagat», sora, üzü koynu yatıp, tekerlek gibi sallanmaa. Kolay bükülärdim, yapardım hepsini, ne gösterärdilär. Ama taa çok bän istärdim üüreneyim islää yapmaa duvar boyunda bukva «T». Bir gün, açan yoktu kimsey evdä, bän giriştim bu işä kendimi alıştırmaa. Bak avşama kızlar geldiynän, pek istärdim kabarmaa, ani onnarın harcadıı zaametleri boşuna geçmedi. Sundurmada, duvar boyunda, lääzımdı durmaa iki elin üstündä, ayaklarını da duvara dayamaa hem uydurmaa ölä, ani olsun bukva «T». Bän yaptıydım birkaç kerä, dinnenä-dinnenä. İlktän ayaklarımı koyamazdım uz duvara, yannardım saaya-sola. Ama sora kolayını aldıydım. Bu işi artık islää üürenmiştim da su gibi yapardım. Sevinmeliktän yukarı atlardım. Atlayarak indim aşaa, neredä kakularım mamuylan lampaç yapardılar. Biraz orada da atlayıp, kafama girdi bir yapışkan fikir: gidip genä tekrarlayım taa bir kerä bukva «T»-ıyı. Ama aklıma hiç gelmäzdi, ani bu trenirovka benim şımarık küçüklüümdä bitki olacek. Pindim genä sundurmaya, dedim, uzaa gitmeyim, buracıkta yapıvereyim. Taman istärdim çevirtmää topuklarımı bukva «T» gibi, işidildi bir çirkin «çangır-cungur-r-r»! Tuz-buz oldu sırçalar, düşüp sundurma üstünä. Bu sesä hepsi kaçarak geldilär görmää, ne oldu. Mamu sordu, kesmedim mi birerimi, kan bişey yok mu? Dedim, yok. Sora o maamilä dedi: «Zararcıyka! Bän sana bir gün çıkışacam, ama bakalım, ne günü!» O hep bölä bizä gıjgırardı, ama bişey yapmazdı. Kakularım topladılar şişä kırıklarını, süpürdülär dф mamuylan gittilär aşaa. Ama orta kakum oyalandı... O dikmişti gözlerini bana dooru da uzun-uzun bakardı. O sevinir gibi olmuştu hem bakışından annadım, ani o nesä bir kötülük neetlenärdi yapmaa. Sora uşakça başladı yumuruklarını biri-birinä düümää, beni kızdırmaa:

– A gelsin avşama boba da o sana gosterecek... Ölä dä sana lääzım!

Anam-bobam makar bir şamar ursunnar bana. A o kakuma sa bir kerä boba çıkardıydı kayışını, neçinki o gün istemäzdi gitmää kuliyi otlatmaa. Her gün Mantar Kostiylän gidärdi, o gün sä keçilii çıkmıştı: «Gitmeyecäm!» Bobanın önündä bacaanı erä urardı kakum... Kıçı olmuştu yara, kayışın tokası daji belli edärdi. Yaralar bitişincä, kakum birkaç gün kuliyä pinämäzdi da kuli yanında yayan gidärdi. Şindi beni

dä beklärdi ceza! Olduydy avşam. İştän geldi boba. Mamu sofrayı koyardı, hepsi hazırlanardı ekmek imää. Boba herzaman oturardı skemnecää, biz sä erdä doz-dolay sarardık üç ayaklı sofrayı. Mamunun yanına oturmuştu raatsızlıı çekän kakum. Başladılar imää, benim sä buvazımda bir sert düünük aykırı durardı. O kakum dirsännän dürttü mamuyu: «Sölesänä ma! Hadi sölesänä!» Boba işitti bu fisirtiyi dä dedi annatsınnar onada «enilikleri», o da istärmiş bilsin bizim evdeki işlerimizi. Benim üreciim bittiydi... Mamu iiltmişti gözlerini aşaa da bakmadaan bobanın üzünä, küsülü dedi:

– E, sän ne, bilmeersin Ankunun marfetlerini mi?

– Ya sölä, sölä, bakalım, bu sefer dä ne oldu ? – boba sesirgenärdi, ne ileri dooru mamu annadacek.

–Akrobatika yaparkan, Anku razgelmiş pençerä uuruna da kırmış şişeleri.

Oldu bir sessizlik. Bana geldi sansın on saat geçti! Cancaazım düülärdi, sandım, fırlayacek. Buka elindä boba gezdirdi gözlerini hepsimizdä, üürenärdi ortalıın durumunu. Bakışını durguttu o amazçı kızında, angısı buruk çevirmişti ensesini da bakardı bobanın gözünä. O beklärdi sudu! Son şaraatı! Öbürlär hepsi iyärdilär, bakardılar çanak içinä. Bu sa pek istärdi görsün, nicä şindi boba benim canımı alacek! Boba taa bir kerä kıymetlendirdi ortalıı, sora bıyık altından azıcık gülümsedi dä dedi:

– Sarp iş! Koyacez başka! Ne sırça mı yok?

Benim o kakucuum, sansın çürük erä bastı...

Ölä beni bobacıım o gün kurtardıydı. Bütün dünnedä en islää bobacıım! Hem kaç kerä taa sora kurtarardı – sayısı yok. Boba, neçinsä, vazgeçärdi beni takazalasın. Şımarıklıımnan taa çok problema ona bän yapardım. Annardım, ani beşimizdän o taa çok beni sevärdi. Ama bän ona bir kerä bilä demedim: «Seni pek severim, bobacıım!» Neçin dememişim?..

2. Karpuzlar içindä

Vançu daykanın kızınnan biz akrandık. Lafımız hem aklımız Maşkuylan pek uyardı. Biz taa şkolaya gitmäzdik, ama güzä hazırlanardık gitmää. Dayka hem Kireki bulü işä gidärdilär da beni Maşkuya kafadar brakardılar. Biz kuşlara atardık, köpeklän kediyi doyurardık hem yalaa su dökärdik. «İşimizi» bitirdiktän sora oynardık kuklacık, beşkacık, biri-birimizä türlü masallar hem yalannar kurardık. Maşku deyärdi, ani büüdüynän o evleneceymiş bir lötçää. Onun adıymış Alik. Annaşmak aralarında artık çoktan olmış. Da bu üzerä çalardı bir çastuşka:

Мама, я лётчика люблю!
Мама, за лётчика пойду!
Лётчик высоко летает,
Много денег получает.
Вот за это я его люблю!

Rusça lafları pek uyduramazdı, ama peltek-meltek çalardı. Açan yukarda geçärdi bir uçak, Maşku deyärdi, ani bu Alik da, çıkıp sokaa, ellerini sallardı, seläm verärdi. Bän dä geeri kalmazdım. Benim dä, kızçaaz gibi, önümdä gözäl masallı yaşamam serilärdi. Deyärdim, ah, büüsäm bir kerä, olacam artistka da giiyenecäm gözäl yalabık fistannara. Alacam üüsek ökçeli ölä emeni, angıları gezärkän mutlak gıcırdasınnar. Ölä emeni vardı «oçitilkada», üüredicimdä. Hem benim odamda duracek bir büük dolap: bir çekmeci olacek dolu türlü bomboniylän, obürü dä – türlü kovriklän. Bän bunnarı annadınca, Maşku düşünärdi, ne ileri dooru sölesin da beni geçsin. Deyärdi, ani onda olaceymış çok ipek kofta, gözäl etek hem pateşkalı gölmek. Uzun yaz günnerindä biz uşakça yarışardık, kim taa üstün çıkacek bizim pembä düşlerimizdä, ani küçük kızların kafacıklarında uçuşardılar, renkli kelebeklär gibi. Biz taa ahmacıktık, aklımız ermäzdi. O çeşitli umutlar bizdän pek uzaktılar, ama gözäldilär...

Vançu dayka mukayetli çorbacıydı hem pek islää adamdı. Onun elindän herbir iş gelärdi. O ayaklı maşinkada dikärdi gölmek, terlik, yastık üzü hem başka lääzımnı işlär aylesinä. Pek becerärdi fıçıcılık işlerini düzmää. Bizä sorardı, bileriz mi hesaplamaa, nekadar şarap girecek filan fıcıya, açan genişlii bukadar, ortası hem üüseklii bukadar... Formulaları o bilmäzdi, ama bunnarı hesaplardı, fıçıları ustayca uygun yapardı. Yarım küü fıçıları ona yaptırardı. Hem daykada vardı bir gözäl alma başçası. Aaçlar durardılar hepsi erekli, tertipli, sıra-sıra. Her yılın yapardılar türlü almalar. O aşırıdan getirärdi çeşitli sortları, edenärdi türlü fidan. Gösterärdi, nasıl lääzım haşlamaa fidannarı. Keskin çakısınnan kesip diçkanın kabını bir stavro gibi, alma gözünü uygun koyardı orayı, sora baalardı da çıkarardı eni bir sort alma. Açan bän gidärdim onnara, dayka geçirärdi beni başçasına (onsuz başçaya girmää o brakmazdı kimseyi) da annadardı, angısı güz alması, angısı Dragaykada olêr, angısı iişi alma, angısı tatlı, angısı iişi-tatlı. Bän Vançu daykayı benzedärdim Miçurinä – onun da vardı ölä kara paraliyası. Kireki bulü bir zabunca insandı, kolhoza gidärdi, işlärdi başça brigadasında. İi insandı, ama biraz sevärdi şarapçıı. Dayka evlenmişti ona, ani var çok topraa deyni. Yazın bän çok vakıt geçirärdim onnarda. Evdä kimsey yoktu, biz Maşkuylan kendi başımıza ne aklımız erärdi, onu da yapardık. Aul aşırı yaşardılar Kırcallar. İki komşuyka hiç annaşmazdılar, hep çekişärdilär tauklar için, ani girärmişlär aula. Kırcalların aulunda vardı çok karpuz. Onnarın da evindä bütün gün yoktu kimseylär.

– Karpuz isteersin mi imää?

–E, kim istemäz karpuz bu sıcakta? Elbetki, isteerim.

–Ozaman gel ardıma. Bu kamış aulunu görersin mi? – Maşku bana dik-dik komanda verdi. – Kamışları lääzım ölä aralamaa da girmää bostana, ani hiç belli olmasın. Hiç kimsey annamasın, ani biz oradaydık.

Plan annaşıldı hem düşünmedään kabledildi. Biz başladık aralamaa kamışları, yaptık bir kedik da usul-usul girdik komşuların başçasına. Karpuz vardı çok, ama hepsi taa olmamıştı. Maşku koparardı büücäk karpuzçıkları da, urup dizinä, çemrek kırardı onnarı. Bakardı, angısı kırmızı, onu iyärdi. Bän dä ona bakardım. Olmuş karpuzları biz kemirärdik, pembeleri basedärdik. Açan başladık doyunmaa, aarardık sade kan içli. Doyduktan sora başladıydık karpuzların içini oymaa, kofacık yap-

maa. Ölä-ölä biz gerää gibi karpuz kopardık hem islää çiinedik bostanı. Öteedä yarım aulu kaplardı paşoyluk. Maşku kırdı birkaç ta koçan sütlü papşoy da sora, genä o kediktän çıkıp, kamışları islää dooruttuk. Elbetki, eer o minutlarda kafamız işleyäydi makar birazçık, ne biz yapardık, olmayaceydı bu zararlık. Ozaman bizim, beş-altı yaşında uşakların, hiç yokmuş annamamız, ne o bizim yaşamamız hem neçin insan duumuş bu dünnedä.

Artık avşam yakındı, açan benim aklıma geldi, ani lääzım evä gitmää. Boba iştän taa gelmemişti, kalanı da kimsey bana bişey sormadı, neredä bütün gün gezdim hem ne yaptım, bän dä kimseyä bişey çıtlatmadım.

Alaca karannıktı, açan köpek bauladı. Bizim aula yaklaşardı bir zabunca karı, elindä tutardı bir sopa. Bän tanıdım Kırcalkayı hem annadım, ani Maşku beni beş kapeykaya sattı. Karı bizim bayırcıı çıkınca, bän hemen evin ardına saklandım. Sora geçtim Tivçu batünun auluna. Orada vardı bir dik saplık, yanında da merdiven dayalıydı. Bän basamaklardan alat-kıpıt tırmandım saplıın üstünä da üzükoynu ölä dä kaldım. Ama bitki basamaktan sora ayaam ilişti merdivenä, da merdiven düştü. Yatıkça saplık tepesindän islää görünärdi bizim tokat. Köpek salardı, Kırcalka tokat yanında durakladı, bakındı, köpektän sakındı.

– Donka bulö-ö-ö! Donka bulö-ö-ö! – sert-sert baarardı karı. Köpek kesärdi onun çirkin sesini, o genä baarardı, çaarardı mamuyu. Bir nedän sora mamu çıktı, gıjgırdı köpää sussun, ama köpek hep salardı, sade biraz baulaması yavaşıdıydı. Mamu yaklaştı tokat yanına, üfkeli karı iiri-iiri nesä annadardı, bet sesini yapardı. Hepsi annaşılmazdı, ama durmamayca çok kerä tekrarlardı «Sopa duşmanı, primariya, jandarlar». Karı pek kızmıştı, çirkin lafedärdi hem ayıflanardı. O bir yakışıksız suratlı karıydı, vardı bi kırmızı burnusu, dudakları da tersinä dönmüştü. Bana saplıkta üzükoynu durmaa hiç yakışmazdı, bän korkardım kımıldamaa hem düşmää erä. Samannar batardılar kollarıma, tırmıklardılar ayaklarımı. Benim saçlarıma yapışmıştı payacınalar hem pek sıçana kokardı. İşidildi benim adım. Kırcalka bezbelli istärdi getirsinnär beni ona da koparsın kafamı, ya da islää bir lobut bana çeksin. Mamu nesä ona sölärdi, ama o taa hızlı mamudan lafedärdi, sopasını urardı portaya, saldırardı köpää, ama gitmäzdi. Çöktüydü islää karannık. Beni başladıydı sivri sineklär imää, kulaamda brınnardılar. Sarafanım omuzlarımı, kollarımı, ayaklarımı hiç örtmäzdi. Sivri sineklär çıplak etlerimi dalardılar, sora da dalanmış erlär pek gidişärdi. Sivrilär beni şişirdiydilär, ayaklarım, kollarım tutuştuydu. Bilmeerim, bitkidä ne mamu dedi bu üfkeli insana, ne adadı, nasıl annaştı, ama karının sesi artık uzaklaşardı. Mamu geçirärdi o bulüyu aşaa. Ama o hep ölä okunarak gidärdi. Ortalık sus oldu. Beni kimsey aaramadı, kimsey dä bulmadı. Bän kaldım saplık üstündä, erä inämedim. Kör sineklär benim körpä kanımı sansın pompaylan çekärdilär. Sora neredän sä yarasa kuşları da peydalandı. Onnar uçuşardılar üstümdä, yakın-yakın geniş kanatlarını yayardılar. Onnardan pek korktuydum. Bän başladım baarmaa mamuya, aalardım, ama hepsi girmiştilär içeri dä işitmäzdilär. Topladım ayaklarımı, birkaç tutam samannan örtündüm sivrilerdän da kolaççık gibi kıvrıldım. Ölecä dä sızmışım. Hiç duymadım, açan bobam kucaklan indirmiş beni samannık tepesindän. Bütün gecä hep sölenmi-

Macar aylesi. Anna Macar (Büük) solda. (Peetçi, jurnalist Büük Allanın malisi). Çeşmeküü, Valkaneş rayonu, 40-cı yıllar, XX a.

şim: «Jandarlar! Jandarlar!..» Mamu sabaayadan yanımdan ayırılmamış. O hep stavrozunu yaparmış hem duasını okuyarmış...

Boba işä gidärkän uuradı annasın saalıımı. Bän doymuştum uykuma hem duyardım kendimi islää. O baktı uzun-uzun bana da sordu:

–Sän kaç yaşındaysın?

Bän şaştım, ani boba unutmuş da osaat şüpesiz getirttim aklısına:

–Beş buçuk.

–Beş buçuk, – tekrarladı boba.

– Koca kızsın şansora, ama nezaman fikir edinecän? Sän beni kızarttın. Bana taa şindi tokmak urdu. Susardım, kabaatlıydım...

– Omuzların üstündä kafan olsun, diil boş susak! Kendi aklınnan yaşa!

Çok yıl geçti ozamandan beeri. Ama bobamın ayozlu lafları imiin derinniinä saplandılar...

2016, iyül

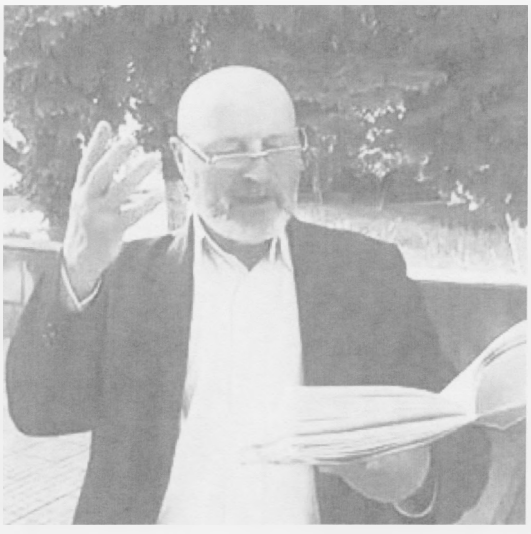

İvan MİLEV,
Komrat kasabası

Şennen kendi yortunda...
İkinci Kanonnuk 16:14

«ANA DİLİ» YORTUSU

Saabidän hayır geldi,
O biza dili verdi.

Korudu onu baştan,
Bu günädän, pek çoktan...

Büük yortu «Ana dili»,
Bu gün pek paalı, belli!

Türkülär candan öter,
Gagauz şen, hoş gezer.

Pek çok şükür Saabiyä,
Sevineriz yortuya.

Lafımız kalsın tatlı,
Gün gibi, cömert, şafklı!

Gelin Bana, hepsi yorgunnar hem üklü olannar, da Ban sizä raatlık verecâm.
Matfey 11:28

ÖMÜR...

Çabuk hem boşuna geçer yıllar.
Senin tozdan, küldän izlerini
Hırsız lüzgär, hızlı çalıp, saklar,
Ama durgun da koş fikirini.

Dua kızgın ko üreendän çıksın.
Erda günaa, adam salt musaafir.

Varlaa isteer doysun? Üstün kalsın?
Raadı onun hiç yok – toplêêr zihir...

Tamah olmaa – bu pek titsi tabeet.
Biter zaman, olcan sän suuk toprak...
...Soluk çektim, duydum: taa var kısmet.
Canım biler – Göklär en İi Konak!

İsteyin, da sizä verilecek...
Matfey 7:7

BAN SENİN EVLADIN

İisözlä büün, Saabi,
Hem dä ver Ensemäk Kuvedinnän...
Serbestlinnän Sevgi
Sarmaştır da baaşla canıma...
Dinsizlii unutmaa,
İleri yaşamaa Havezinnän,
İnanı korumaa,
Bitkidä dä ikram kazanmaa.
Yardımna annamaa,
Ki ömür ilerleer Dooruluunnan.
Hep söla kulaama:
«Mutluluk çok bekleer ilerda...»
Zeetlerdän kurtardın,
Enilet aklımı Sän Ruhunnan...
«Ban Senin evladın,
Kucakla, dinnencäm Güüsündä».

... Saabiyä metinnik!..
Psalma 103:31

BENİM KOMRADIM!..

Tez geçti vakıtlar,
Kuş gibi, uçtular...
Büün sana, Komur-At,
«Hoş geldin!» – deer Komrat.
...Donaklı sırtlarda,
Yalpugun boyunda,
Güneşli Bucakta,
Yaşamak kucakta.
Allahtan bu Vatan
Evelki zamandan!
Kırları kullanmaa,
Gözellii korumaa!..
...Sän, Komrat, gölgeli,
Merkezin döşeli.
Parkların tertipli,
Fenerlär sedefli.
Büründcük gazonnar,
Şırıldêêr fantannar,
Kızların gülümseer,
Oolların şen gezer.
Evlerin başında,
Aullar boyunda,
Sarp liläka açêr,
Kokusu hoş üçêr!
...Sän, Komrat, enilen,
Birliktä kaavilen,
Sevgini paylaştır,
Halkları dostlaştır!
Zorluklar kaybelsin,
Ömürün sevinsin...
...Sän çalış sefalaa,
Korusun ko Allaa!

...Saabi işider, açan bän çaarêrım Onu.
Psalma 4:4

BENİM DUAM

Yardım tez verersin, Saabi, inanêrım,
Açan saurgun var raatsız canımda.
Küvet ver bana, pek Sana yalvarêrım,
Çaarmaa aydınnaa, kim kayıp yolunda.

Saabi, semizlä, Neetindän hep brakılma,
Yardım et Oolunnan olmaa birerdä.
Sevgi ver hem afet, bizdän taa atılma,
Kullan bütünnä Sän bizi bu erdä.

...Te genä, Saabi, ban Sana verilerim,
Titsi acılar haşladı, kuruttu...
Serptin Sän Kanınnan, çok şükür ederim,
Diveç Baalantı kurtulmaa dooruttu!

Sevgi hiç durgunmêêr...
1 Korinflilerä 13:8

ALLAHIN SEVGİSİ

Erin üzündän bän kaydım kuyuya.
Kuyu çok kazdı fenası dünneyä.

Attım gözümü yukarı, Göklerä,
Göklär iildilär, diidilär taa erä.

Pek tez beladan kurtardın Sän beni,
Beni kurtarmaa uzalttın Elini.

Saabi, Yardımınnan çıktım Aydınnaa,
Aydın Yolundan dooruldum Ardına.

Saabi... var dooruluk...
İeremiya 10:10

NE VAR DOORULUK?

İi Sözlär Göktän gelerlär:
«Sän, Saabi, var Dooruluk!
O Sözlär Umut vererlär,
Şen Haber hem Mutluluk.

Şu günnär hızlı geçerlär,
Bak, Şafkı kaybetmä sän.
Hererdän seslär öterlär:
«Gel bizä, Saabi, heptän!»

Afet, afet, yalvarêrız,
Ak Ruhunnan ver küvet.
Diz çöküptä danışêrız,
Büün bizi Sän enilet!

Onun kanatları altında olacan koruntuda...
Psalma 90:4

HABER ALLAHTAN

Ban seni alcam kucak Sevgimnän,
İlinnik, raatlık sana vercäm,
Yısıtçam suuk canını İiliimnän,
Ruhuna senin mehlem olcam.

Ban seni korêêrım, düşünerim,
Gel Bana, atıl fenasından.
Yarattım, sana izmet ederim,
Büük umut kablet büün Oolumdan.

Kurtulmak vercäm sana Elimnän,
Doorutçam iiri ömürünü,
Yanında olcam sonsuz seninnän,
Salt inan, kirletmä üzünü.

Sän kahır çekärsän – güç çekerim,
Eer aalarsan – yaşını silcäm.
Hoşluunda hem zorluunda özleerim,
Koynuma seni diveç alcam!

Gagauz gençleri. 40-ci yıllar, XX a. Komrat k.

Gagauz düünü. 50-ci yıllar, XX a. Komrat k.

FOTOLARDA

Gagauzkalar

Gagauz düünü 50-ci yıllar XX a. Komrat k.

Aleksandra KRİSTOVA

Aleksandra Afanasyevna Kristova duudu 1961 yılda Avdarma küüyündä. Avtorluu verer kızlık laabına. Dokumentlerä görä taşıyêr kocasının laabını – Yularcı.

1978-ci yılda bitirdi Avdarmanın orta şkolasını, 1982-ci yılda – Kişinöv İon Kränga adına Devlet Pedagogik institutunu.

Devlet paylaştırardı genç üüredicileri o küülerä, neredä etişmärdi personal. Aleksandra Afanasyevna düştü Kongazçık küüyünä. Kongazçıın okulunda çalışêr büünnän-büün.

Yaradêr ana dilindä hem rus dilindä. Tiparlanmaa başladı 2014 yılda, açan çeketti enidän çıkmaa gazeta «Hakikatın sesi». Gazetanın baş redaktoru Viktor Kopuşçu kabletti peetçiyi redakţiya kolegiyasına.

Yazêr peet hem annatma, toplêêr folklor yaratmalarını.

2016 yılda katıldı «Meras» cümnä topluluu yaraşmasına da aldı ilk eri.

2017 yılda oldu halklararası Puşkin konkursunun laureatı.

2017 yılda yazıları girdi yaratma toplumuna «Hakikatçıların sesi».

Evli, var 3 uşaa: iki kızı bir dä çocuu. Yaratmalarında yazdırêr duuma küüyünü, Gagauziyanın küülerini hem kırlarını, yılın herbir zamanını, adetleri, insannı, evelki Bucaa, dini.

FASIL OKUMAK

Çana hem Paşi taa küçüktän dostlaştıydılar. Onnar bir yaştaydılar, henez olmuştular onüçär yaşında, barabar üürenärdilär, sıkça okulda oturardılar yannaşık bir masada. Kumalar pek uymuştular biri-birinä, beenärdilär birerdä gezinmää derslerdän sora hem biri-birinä musaafir gitmää. Taa üstünä onnar senseläydilär dä. Te bu gün dä kızlar annaşmışlar üülendän sora buluşmaa da gezinmää biraz küüyün orta sokaanda. Paşi okuldan sora idi üülen ekmeeni, biraz yardım etti anasına, yaptı uroklarını da gitti Çanayı evdän almaa da gitmää hava almaa. Yaklaşıp Çananın evinä, o birkaç kerä baardı, ama kimsey çıkmadı. Paşi pek şaştı bu işä, zerä onnar annaştılar , ani Çana olacek evdä da bekleyecek Paşiyi. Paşi yaklaştı da urdu kapuya, ama genä kimsey çıkmadı. Kız dürttü kapuyu – o açıktı. O koydu neetinä girmää içeri da bakmaa, var mı orada birkimsey.

Karannık hayatta yoktu kimsey, ama kızçaaz girdi içeri da gördü arkadaşını Çanayı oturarak pençerenin yanında. Çana, dayanıp dirseklerinnän masaya, ellerinnän tutup kafasını, iilmişti bır açık kiyadın üstündä. O okuyardı bir kalın kiyat da sansın hiç duymardı, ne olêr onun dolayında. Paşi enikunu verdi seläm, ama Çana salt yavaşıcık salladı kafasını, kaldırmayıp onu. Çana ölä dalmıştı okumaya, ani Paşiyä geldi, ki o hiç solumêêr da. Çananın gözleri geçärdi çizidänçiziyä, bir küçülärdilär, bir büülärdilär, bir yaşlanardılar. Dudakları kımıldardı, sansın o nelärsä kendi-kendinä lafedärdi. Paşi genä laf kattı Çanaya, ama öbürü hiç sarsmadı, ölä dalmıştı okumaya. Ozaman kızçaaz oturdu patın kenarına, da çeketti siiretmää, nicä Çana okuyêr. «Bekim, bıkacek da kaldıracek kafasını», – düşündü Paşi. Vakıt geçärdi, ama Çana hep okuyardı, hiç bakınmayarak dolayanına. Kimär kerä o taa derindän çekärdi soluunu. Paşi başka açmadı aazını, gördü, ani arkadışını yok nicä ayırmaa bu okumaktan. «Sanki nelär okuyêr o kiyatta, ani hiç duymêêr kendini? Acaba bitirmeyincä okumaa bu kalın kiyadı, hiç imää dä mi istämeyecek?» – şaştı kumasına kız da, enikunu çıkıp içerdän, gitti. Ertesi günü okulda Paşi sordu kumasına:

- Bitirdin mi kiyadını okumaa?

- İ, sän näändan bilersin, ani bän kiyat okudum? – belertti gözlerini Çana.

- Bän bir saada yakın siirettim senin okumanı, selemneştim seninnän, laf kattım, ama sän sansın öbür dünnedä bulunardın, hiç kafanı da kaldırmadın.

Çana kızardı. Kaç kerä anasından da var işittii, ani kiyat okuyarkan, sansın saar olêr, hiç bişey işitmeer.

- Nelär okuyardın orada, sölä makarki kiyadın adını, – sarılarak sevgili arkadaşına, yalvardı Paşi.

- «Sobor Parijskoy Bogomateri», – yavaşıcık deyiverdi Çana, pek sevineräk, zerä o bilärdi, ani onu evdä bekleer Gügonun başka kiyatları hem taa çok kiyatlar bibliotekadan. Okumak ona en paalıydı dünnedä.

BİYAZ TARLA

Çana hem Lida üürenärdilär üçüncü klasta. Avdarmanın şkolası bulunardı küüyün ortalında, yamaçta, eski yapılarda. Onnarın klası kalardı sokak tarafına. Pençerelär büüktü, üüsekti, onnardan görünardi küü taa kenarınadan hem uzak meralar da. Uşaklar sıkça bakardılar pençerä aşırı urokta, siiredärdilär dolayları. Üürediciyka bakardı, ani klasta ii üürenän uşaklar otursunnar yufkalarlan da olsunnar onnara yardımcı. Çanayı da oturttular bitkinci partaya Lidanın yanına, ani o destek olsun Lidaya üürenmektä. Te bu urokta da üürediciyka yazdı taftada matematika daavalarını da beklärdi uşaklar hesaplasınnar. Çana hızlıca hepsini yazdı, baktı Lidanın tefterinä, ama o, zavalısı, hiç taa yazmamıştı taftadan yazıları da. Çanaya üürenmäk pek kolay verilärdi, ama Lidaya, bezbelli, zordu üürenmää. Çana koydu kendi tefterini Lidanın önünä da yavaşıcık dedi:

-Yaz benimtefterimdän, ama hızlıca, zerä şindicik tefterleri toplayaceklar.

Lida, çıkarıp dilini, başladı yazmaa. Çanada peydalandı serbest vakıt, da o başladı siiretmää küüyü hem dannarı. O bu işi pek beenärdi, zerä, siirederäk dolayları, o aklınca başlardı düş gütmää, da ona pek meraklıydı kendi uşak dünnesindä. Çana geçirärdi gözdän küüyün sokaklarını. Tä etişti kendi sokaana, gördü kendi küçük hem eski evceezini kırmızı kerametli örtüylän. O hesapaldı, nicä kapunun önündä gezinärdi mamusu. Te anası yaklaştı yaz kuptöruna, açtı fırın aazını da baktı fırının içinä. «Mamu, allelem, kıvırma pişirer, uroklardan sora kaçacam hızlı evä», – düşündü Çana da sansın duydu haşlak kıvırmanın kokusunu. Kendi evindän onun bakışı geçti tarlalara, Komrat tarafına dooru şöşeyä, Bostan baalarına. Kızçaaz her gün siiredärdi bu sevgili resimneri: onnar yakındılar, sıcaktılar, mayıldılar. Ama bir dä o duydu, ani onun sınaşık gözünä nesä ilişer, dolaştırêr, bu resimnerin arasında peydalandı birbişey, angısına o diildi sınaşık. Kızçaaz taa bir sıra dikkatlı baktı küüyün kenarına da dondu şaşmaktan: orada durardı bir büük uçak! O okadar büüktü, ani evlär hem fidannar kalardı küçük onun yanında. Çana tanıdı onu, zerä o çok sıra görärdi onu kiyatların resimnerindä hem yukarda göktä, açan uçardı bir biyaz kuş gibi. Kimär kerä uçaan işidilärdi salt uuldaması hem ardına kalardı biyaz iz. Çana şaş-beş kaldı, taa bir sıra baktı: meydanda, angısını diil çoktan düzelttilär küüyün kenarında, onnarın sokaan üstända, geerip büük kanatlarını, durardı uçak. Kuyruu bükülüydü yukarı dooru, da onda Çana keskin gözlerinnän hesapaldı kırmızı yıldızı. O dürttü Lidayı, da onnar başladılar bakmaa uçaa dooru hem şaşmaa:

- Ya bak ama büük! Sansın masaldan gelmiş, yarım sokak gibi! – bayılıpta gülärdilär hem şaşardılar kumalar. Onnar unuttular, ani bulunêrlar urokta. Üürediciyka hesapaldı, ani geerki partada kızlar eşinerlär, gülerlär. O baardı onnara, ama kızlar hep okadar bakardılar pençerä aşırı hem gülärdilär. Çana artık kızardıydı gülmektän. Ozaman üürediciyka dedi, ani onnar çıksınnar klastan da yavaşısınnar kapunun ardında. Kumalar, bayılıpta, tutarak üreklerini, çıktılar klastan. Çana hiç diildi kahırlı, ani onnarı kırlattılar uroktan, taa üstünä sevindi bu işä.

- Hadi kaçacez küüyün kenarına, ani yakından görmää uçaa! – teklif etti o Lidayı.

- İ, ozaman uroklardan mı kaçacez? – sordu korkak Lida. Ama Çana seslämärdi onu, tuttu onun kolundan da çekti ardına. O ölä pek istärdi görmää uçaa yakından, ani başka hiç bişey düşünmärdi.

Açan uşaklar etiştilär küüyün kenarına da yaklaştılar uçaa, o, sallayarak kanatlarını, başladı enikunu gitmää, sora hep hızlanardı, da te kalktı er üzündän havaya. Uşaklar kaçardılar ardına, sallardılar ellerinnän, baarardılar. Uçak, pek baararak, uuldaayarak, döndü birkaç kerä kırların üstündä. Geeridän onda kalardı bir biyaz koraflı iz. O biyaz iz düşärdi tarlanın üstünä, da tezdä kara tarlanın üstü oldu bim-biyaz, sansın ilk kaarcaaz örttü erin üzünü. Çana aldı erdän birkaç biyaz borçak elinä, onnar tombarlaktılar, da vardı nicä sanmaa, ani onnar buz parçası, ama salt erimärdilär. «Sanki nedir bunnar? Hem neçin uçak döşetti onnarı tarlanın üstünä?» – düşünärdi Çana, sevineräk, ani tarla oldu ölä gözäl.

Uşaklar taa bilmärdilär, ani bu biyaz, grah gibi tolucuklar – udobreniya, himiya malları, angıları getireceklär büük bereket kırlara, ama bereketin yanısora getireceklär çok kötü hastalıklar. Himiya salt başlardı girmää Bucaan kırlarına, sora başlayacek girmää insanın evlerinä, insanın içlerinä imäklän, suylan, zarzavatlarlan hem meyvalarlan, kısaldarak insanın ömürünü. Himiya malları basacek insanın yaşamasına ölä, ani insan işleyecek taa çok ilaca – bulamayarak saalıın ucunu.

Ama onnar hepsi olacek sora. Şindi sä uşaklar sevinärdilär, ani onnarın küüyünä geldi uçak, sevinärdilär bu biyaz tarlaya, sallardılar uçaa ellerini, baarardılar, kaçardılar uçaan ardına, auçlardılar bu biyaz fasıl «bombonileri» da atardılar onnarı yukarı. Sevinärdilär ölä, nicä var nicä sevinsin salt uşaklar. Ama onnarın şen gülmelerini, keskin seslerini yoktu nicä işitmää uçaan uuldamasından.

ADETÇÄ GAGAUZ KAURMASI

Gagauzların adetçä halk imeklerin arasında kaurma durêr birinci erdä. O diil salt gagauz imeesi – o bir cannı adet! O adet kalmış taa bizim evelki dedelerdän, ani kaurmayı Bucaan kırlarında en ilkin başlamışlar yapmaa, aaç ölmemää deyni. Kaurma çok dayanêr, tok tutêr, kuvet verer. Kaurulmuş yanıları, sarıp bişeyä, er içinä dä gömärmişlär, bozulmasınnar deyni. Taa o zamannardan kaurma oldu gagauzlarda bir adetçä imek, kapladı sofrada «üst köşeyi», onsuz geçmyer bir dä sıra, bir dä konuşmak, bir dä yortu.

Tradiţiyalara görä, kaurma Bucak gagauzlarında olêr salt taazä yaanıdan. Bu imeeyä yakışêr kuzu, koyun, keçi, domuz, sıır, tavşam yaanısı. Ama düünnerdä, kumatriyalarda, kalendar yortularında, pomanalarda taa sık kaurma olêr koyun yanısından, zerä o en datlı, ilin, saalıına dokunmayan bir yaanı.

Sıralarda kaurma hazırlamasına ilgilener çok kişi. Adamnar düşünerlär, angı tokluyu (ya da birkaç toklu) sürüdän seçmää, olmasın zabun, yaanı bol-bol etişsin sırada. Hazırlêêrlar sacakları, odunnarı, ayırêrlar uygun er, sacaa erleştirmää deyni. Kaurmaya deyni lääzım büük çaun 25-40 litralık. Küçürek çaun var çoyunda, ama büük – pek siireendä. Herbir küüdä var ölä mukayet aylelär, angıları nasıl-nicä bulmuşlar da satın almışlar o büük, aar, kaavi kırk litralık çaunnardan. Bölä çaun «evdä» siirek razgeler, gezer sıradan sıraya. Kimär kerä lääzım çok gezmää, ani bulmaa çaunu. Kullandıktan sora da çaunu lääzım uumaa, biyazlatmaa, ayna gibi yalabısın, zerä başka çaunu görmeyecän. Taa üstünä anılacan küü içindä nicä sorumsuz, püsür hem haylaz!

Yaklaştıynan sıra, adamnar o hayvanı, angısını seçtilär, getirerlär evä da sorêrlar aşçıkaylara, nezaman kesmää onu. Avşamdan ya da erkendän keserlär hayvanı,

erleştirerlär yaanıları. Kaurmaya gider salt taazä yaanı. Koyêrlar içinä biyaz ceeri da, kara ceri dä, böbrek tä, ani taa datlı olsun deyni, ama salt diil sıralarda. Sıralarda kaurmaya girer pak yaanı. Adetçä gagauz kaurmasına suvan da, koku da koyulmêêr – salt tuz. «Taazä yaanıya bişey diil läzım, onun kendi dadı var», – ölä söleerlär ihtär adamnar. Ama büünkü gündä koyêrlar kara biber hem suvan. Bir sıra bilä gagauzlar koymayaceklar sofraya sırada dünkü kaurmayı! Kaurma pişiriler yortu günü, ani olsun taazä.

Adamnar pek dikkatlıca olêrlar, kesärkän hayvanı, ani yaanıya tüü yapışmasın, zerä yaanılar yıkanmêêr. Yaanılar kıyılêr büük-büük, zerä, kaurularkan, eriyeceklär, da sora pek daalêr kaurma. Maanacılar da hemen bunu hesapalaceklar. Genä laf olacek küü içindä! Taa becerikli aşçıkaylar, koyaceyykan etleri çauna, ütülerlär biraz onnarı yalında, ani razgelmesin tüü hem dä daalmasın kaurma. Kaurma tuzlandıktan sora büük, uzun odun kaşıklan karıştırılêr, ama sora birtaane kapaklanêr da dürtülmeer pişincesinä, pişer dä enikunu ateştä. Yapışarsa dibinä – «yaktık yayı!» Tuzlamaa kaurmayı baalanêr salt bir kişi: ya aşçı ya da bir oturuşmuş karı. Tuzunu lääzım razgetirmää, zerä sora bela başına alacan, aylan gözlerini çıkaraceklar! İnsanın arasında da hep işidilecek, ani sıra geçti islää, ama kaurma tuzlucaydı ya da tussuzcaydı! Kaurma – imeklerin arasında kraldır. Onu hepsi bekleer sofrada, kaurmayı bitkidä getirerlär – haşlacık, kokulu, kızarılmış. Bir dä dadı yoksa – musaafrlerin kesiler koraşı. Sayılêr, ani sıra biraz bozulmuş! Saadıçları da küstürecän. Ama kaurma gözäl olduysa – ozaman hepsi şen! Hererdän işidiler: «Kaurma pek datlı, eriyer aazında. Yakışêr mı bizä taa bir farfiricik getiräsiniz?». Musaafrlär da hesapalêrlar, farfirilär sık-sık mı konulêr osa siirek mi. Genä ya metetmeyä, ya da maanaya sebep olacek! Ama siirek, angı sırada kaurma olmêêr. Tüteräk, sıcak kaurma hızlı süpürüler çanaklardan. Açarsan aazını başka erä, kaurmayı datmayacan! Güzün ya da yaklaşarkan kış yortuları, küülerin içindä ba orada, ba burada işidiler keskin domuz sesleri. İnsan keser domuzları, ani kışın olsun ne imää. Adetçä ölä kuruldu, ani domuz kesmesi hep bir yortu ayledä. Bu yortuda da herzaman taazä kaurma yapêrlar. Birdä-ikidä ateş tütünü duyulêr aullarda, kaurma kokusu daalêr bütün küüyün içinä. Ama kaurmayı kimsey imeer yalnız! Senseleyi, dostları, komşuları çaarêrlar kaurma imää. Çok sıra soruşa «Nereyi gidersin?» işidersin cuvap: «Kaurma imää». Kaurmayı kimsey kaçırmêêr, onun kokusu çeker hepsini. Kär çaarmasan da kimseyi, hep okadar komşular, dostlar, senseledän birkimsey, ani çoktan sana uuramadıydılar, duyarsaydılar kaurma kokusunu, mutlak uurayaceklar, soraceklar saalını hem kefini. Burada taa üstünä kaurmanın yanısora bir flcan duruk, turna gözü gibi şarap teklif edeceklär. O beterä onnar, kimdä var taazä kaurma – pek saygılı hem sevgili olêrlar bu günü. «Nesoy bunnar hepsi duydular kokuyu?» – şaşêrlar domuzu kesennär. Bu kokuyu var mı nicä duymamaa? Onu saklayamayacan. «Kaurma cızırdêêr – musaafir fıyıldêêr!» – gülüşerlär insanın arasında. Adam kesärsä hayvan, yaparsa kaurma da çarmarsa dostunu – küsü dä var nicä olsun! Toplanıp büük sürülärlän tombarlak sofranın dolayında, angısına koyêrlar bir büük çanak kaurmaylan, bir çanak turşuylan, bir kana da şarap – dostlar gülüşüp-şakalaşıp üfleerlär kaurmayı.

Bölä konuşmakta imäk sansın taa da tatlı. Büük-büük kızarılmış, pişmiş kendi suyunda yaanılar titirerlär yaayın içindä. İstärseydiniz bilmää gerçek taazä etin dadını, dadın gagauz kaurmasından, atıştırın bir turşu dolma biber hem için bir filcan şarap. Ozaman duyacenız gagauzun güçlü olduunu. Bölä adetçä gagauz kaurması. Buyurun sofraya! Bereketli olsun!